

VITENSKAPELIG
HØYSKOLE

Norwegian School of
Theology, Religion and Society

«Ingen har større kjærlighet enn den som gir sitt liv for vennene sine»

En studie av kjærlighet, vennskap og selvoffer i Johannesevangeliet i lys av
vennskapsidealer i antikken

Fredrik Moe Bråttvik

Veileder

Glenn Øystein Wehus

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,

AVH5065: Masteroppgave i teologi (30 ECTS), Høsten 2022

Antall ord: 18090

Forord

Denne oppgaven er skrevet med motivasjon om å se nye dybder i tema kjærlighet. Bibelfag og Johannesevangeliet ble en naturlig innfallsvinkel og vennskapstanken i antikken skulle vise seg å vise meg flere dimensjoner ved kjærligheten enn jeg først tenkte.

Jeg har skrevet for å teste hypoteser jeg selv har hatt om kjærlighet. Jeg tror på Guds kjærlighet som en uslokkelig kilde om vi mennesker går tom, og jeg tror Gud bruker mennesker for å nå ut til flere med sin kjærlighet, som igjen krever mennesker som er villige til å ofre noe for å bidra til dette. Om oppgaven blir lest lite eller mye, så vet jeg i alle fall dette: Den har gitt meg mer enn den har tatt.

Tusen takk, mamma, Nora og Ine for viktig korrekturlesing. Ine, du har korrekturlest, oppmuntret meg, trodd på meg, tålt meg og heiet på meg. Takk.

Takk, alle som har vært begeistret og vist interesse for tematikken, det har vært til stor oppmuntring.

Jeg må takke min veileder Glenn. Jeg kom ut av tellingen på hvor mange veiledningstimer du tok deg tid til. Du har ofret noe. Du har heiet fram en kreativitet hos meg som har gjort meg inspirert etter hver samtale vi har hatt. Samsillet med deg over skjermen har vært uvurderlig. Takk!

Sammendrag:

Det overordnede spørsmål jeg stiller i denne oppgaven er «Hva slags vennskap inviterer Jesus til i Johannesevangeliet, i lys av 15:13 og antikke vennskapsidealer?» Jesus sier: «*Ingen har større kjærlighet enn den som gir sitt liv for vennene sine.*» Når han gjør dette speiler han et ideal som fantes i antikken om at man skulle være villig til å gi sitt liv sin en venn. For å kalle Jesus for venn må de gjøre det han befaler (15:14). Med dette utgangspunktet er oppgaven todelt: Disiplene må både ofre og de må ta imot. Jeg møter bibeltekstene fra en ideell, konstruert lesers ståsted. En ideell leser kjente godt til antikkens litteratur.

Det er flere idealer fra vennskap i antikken som beriker lesningen av Johannesevangeliet. Jeg presenterer dette ved å se på et utvalg primærkilder i antikken. Det viser seg at dydsbaserte vennskap går igjen her. Videre ser jeg på tekster i Johannesevangeliet som forteller noe om offeret disiplene må gjøre. I evangeliet kommer det frem at disiplene tar del i kampen mellom mørket og lyset som er å finne i Johannesevangeliet. Dette krever konfrontasjoner av de onde kreftene og konfrontasjonen skjer gjennom kjærlighetshandlinger disiplene skal gjøre. Så ser jeg på tekster som forteller at disiplene skal ta imot. Dette viser evangeliet oss både direkte, ved at disiplene får del i vennskap med Jesus som er dydsbaserte og indirekte, når evangeliet anerkjenner disiplenes behov for å ta imot kjærlighet og når Jesus gjør den tyngste delen av jobben.

Vennskapet innebærer samtidigheten av symmetri og asymmetri. Denne samtidigheten gjør det mulig å ha et vennskap med Jesus som gir disiplene mer enn det tar. Når disiplene får del i vennskapskjærligheten fra Joh. 15:13 så vet de at de er elsket og kan gi dette videre.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag:.....	iv
Innledning.....	4
Kort fra forskningsfeltet.....	4
Fremgangsmåte:	7
Metode.....	8
1. Vennskap i antikken	11
Filos i antikken.....	11
Aristoteles:	12
Plutark	13
Cicero	15
Seneca.....	16
Oppsummering av kapittel 1	17
2. Vennskapet krever noe av disiplene.....	19
Generelt om Johannesevangeliet.....	19
Mørket og lyset.....	21
Tåle å bli hatet av verden	22
Konfrontere onde krefter.....	23
Hvetekornet i jorden.....	24
Vintreet og grenene	26
Lydighet	27

Vennskap med brudgommen.....	28
Jesus som patron.....	29
Oppsummering av kapittel 2:	32
2. Vennskapet gir disiplene noe	34
Felleskapsbyggende bud:.....	34
Bruden og brudgommen.....	35
«Én sår og en annen høster».....	36
Ærlighet og likhet.....	37
Intimitet og oppstandelse	39
Ånden/parakletos.....	41
Den gode gjeteren.....	42
Oppsummering av kapittel 3	43
4. Samtidigheten.....	45
Patron-klient forhold og lydighet.....	45
Åpenbaring og nåde	46
Patron-klient forhold – problematisk?	47
Symmetri/asymmetri	48
Samtidighet.....	49
Oppsummering kapittel 4.....	50
Sammenfatning.....	51
Litteratur.....	53

Innledning

«Ingen har større kjærlighet enn den som gir sitt liv for vennene sine. Joh. 15:13

Dette bibelverset vekker min interesse på flere måter: Jeg blir nysgjerrig på hva en venn er. Og jeg blir nysgjerrig på hva kjærlighet er. Og jeg blir nysgjerrig på hvilket konsekvenser dette verset får for Jesu disipler. Denne oppgaven skal undersøke disse spørsmålene.

Det vi vet fra setningen er at kjærlighet er offer og jeg mener dette verset viser oss to ting: (1) Jesus ofrer seg og gjør den største kjærlighetshandlingen for disiplene, og (2) i lys av versets kontekst: Disiplene skal være villige til å ofre.

Når Jesus i Johannesevangeliet snakker om å gi sitt liv for vennene sine, spiller han på et ideal som fantes i antikken. Som vi skal se var det en vanlig tanke at man skulle være villig til å gi sitt liv for en venn. Joh. 15:13 er en bro fra vennskap i antikken til Johannesevangeliet. I tillegg er det naturlig å dra koblingen til 15:14. Dette er første gang disiplene kalles venner og det er med en betingelse: *«Dere er mine venner hvis dere gjør det jeg befaler dere»* (15:14).

Med andre ord: det krever noe å være venn med Jesus, de risikerer å måtte ofre noe. Men vennskapet med Jesus gir dem noe også. Selv om et av mine hovedmål med denne oppgaven er å vise at det vennskapet med Jesus kan kreve noe, blir det tydelig etter hvert som vi undersøker dette, at offeret disiplene må gjøre overskygges av det de får i vennskapet med Jesus. Jeg ønsker å vise at vennskapet er todelt: Disiplene gir, og disiplene tar imot.

Det underliggende målet med denne oppgaven er å si noe om hvordan kjærlighet defineres i Johannesevangeliet. I lys av 15:13 defineres kjærlighet som offer. Så blir spørsmålet i hvilken grad verset viser til disiplenes offer, og i hvilken grad det viser til Jesu offer. For å se på denne rollefordelingen undersøker jeg hva slags vennskap Jesus inviterer disiplene inn i. Jeg har dermed formulert følgende problemstilling: *«Hva slags vennskap inviterer Jesus til i Johannesevangeliet, i lys av 15:13 og vennskapsidealer i antikken?»*

Kort fra forskningsfeltet

Det har vært en pågående samtale om vennskap i antikken egentlig omtaler intime og nære vennskapsbånd. En som er med i denne samtalen er David Konstan. I sin bok "Friendship in the Classical World" (1997) gir han et motsvar til den delen av forskningen som har

argumenterer for at vennskap i antikken bare er formelle bånd: «*systems of calculated cooperation, not necessarily accompanied by any feelings of affection.*»¹ Han definerer vennskap i antikken slik:

*“a mutually intimate, loyal, and loving bond between two or a few persons that is understood not to derive primarily from membership in a group normally marked by native solidarity, such as family, tribe or other such ties. Friendship is thus what anthropologists call an achieved rather than ascribed relationship.”*²

Dette viser han grundig ved å systematisk gå gjennom vennskap i antikken, fra arkaisk (ca. 700 år f.Kr.) tid til tidlig-kristen tid (ca. 300 år e.Kr.). Hos Konstan finner jeg også flere oppklarende elementer knyttet til vennskap og språk. Konstan er også en av de som påpeker at inntoget av kristendommen endret landskapet i antikken til å handle om brorskap så vel som vennskap.³

Utgangspunktet for alle som har skrevet om vennskap i Johannesevangeliet er versene 15:13-15, hvor Jesus snakker om vennskap med disiplene. Koblingen mellom Johannesevangeliet og antikk vennskapstradisjon er åpenbar i Joh. 15:13. I versene 15:13-15 er det første gang Jesus omtaler disiplene som venner, i forbindelse med idealet om å dø. Denne koblingen fungerer for moderne forskere som en bro over til å lese resten av evangeliet i lys av vennskapstradisjonen, og det viser seg at å lese Johannesevangeliet i lys av også andre idealer og tanker rundt vennskapet i antikken beriker lesningen.

I 2004 skrev Aleksandar Gusa sin doktorgradsavhandling «Excentriske venner – Om venskabet i Johannesevangeliet». Her gjør han rede for det han kaller basismotiv for vennskap i antikken og peker ut totalt 15 motiver. Basismotivene er hos Gusa vennskapstradisjonens felles møtepunkter: Tanker, ideer, klisjeer, definisjoner og setninger som sier noe om et bestemt aspekt ved vennskap.⁴ Blant basismotivene finner vi blant annet verdier som likhet, død, velvilje og enhet.

I kjernen av Gusa's oppgave ligger naturligvis idealet fra antikken om å dø for sin venn, og han omformulerer idealet slik: når en venn er villig til å gi sitt liv for sin venn oppløser

¹ Konstan, 24

² Konstan, 1

³ Konstan, 173

⁴ Gusa, 34

han/hun motsetningen mellom en selv og den andre.⁵ Han konkludere med at vennskapets mål (*telos*) i Johannesevangeliet er (1) enhet med Jesus og (2) å gjøre Gud kjent.⁶ Å gjøre Gud kjent skjer ved at disiplene, tross hat og forfølgelse holder fast på enheten.

Martin Culy ga i 2010 ut “Echoes of friendship in the Gospel of John”. Her trekker han frem tre kjerneverdier i antikke vennskap: enhet, gjensidighet og likhet og bruker disse som filter for å forstå vennskap i Johannesevangeliet. Culy forsøker å vise at Johannesevangeliet viser leseren at det finnes et ideelt vennskap, og dette er vennskapet mellom Faderen og Sønnen som disiplene inviteres inn i. Han bruker de tre kjerneverdiene som utgangspunkt og viser hvordan disiplene inviteres til et vennskap med Gud i et intimt forhold: *«to be ‘with God’ in full measure of intimacy that only the language of ideal friendship can begin to describe.»*⁷

Både hos Gusa og Culy er enheten mellom Faderen og Sønnen sentral i studiet av vennskapet i Johannesevangeliet. Vi finner flere sentrale utsagn fra Jesus som taler om enheten: *«Den dagen skal dere skjønne at jeg er i min Far, og at dere er i meg og jeg i dere.»* (14:21), *«(...) dette er det evige liv, at de kjenner deg, den eneste sanne Gud, og ham du har sendt, Jesus Kristus.»* (17:3), *«Må de alle være ett, slik du, Far, er i meg og jeg i deg. Slik skal også de være i oss (...).»* (17:21)

Denne oppgaven har som utgangspunkt at vennskapet Jesus inviterer disiplene inn i har enheten beskrevet over som forbilde. Vennskapet tar form på ulike måter og innebærer ulike roller for disiplene. Med det utgangspunktet oppgaven forsøke å si noe om hva slags vennskap Jesus inviterer disiplene inn i. Gusa og Culy er enige om at likhet er sentralt i vennskap Jesus inviterer inn i. I 2021 kom et bidrag fra Daniel Eng, som viser at vennskapet med Jesus ikke er avhengig av likhet.

Eng skrev artikkelen “‘I Call You Friends’: Jesus as Patron in John 15”. Der utfordrer tanken om at vennskap i antikken skal forstås som et likestilt forhold, og argumenterer godt for at vennskapet kunne forstås i rammen av de asymmetriske patron-klient forholdene. Her kobler vi oss på en pågående samtale om hvorvidt disiplene er stilt på lik linje med Jesus eller ikke, og spør oss hvordan dette påvirker rollefordelingen.

⁵ Gusa, 8

⁶ Gusa, 287

⁷ Culy, 188

Fremgangsmåte:

For å svare på spørsmålet om hva slags vennskap Jesus inviterer disiplene inn er oppgaven delt inn i 4 kapitler.

I kapittel 1 skal jeg vise koblingen som gjøres i Joh. 15:13 til antikt vennskap. Her skal jeg, ved å se på et utvalg primærkilder fra antikken, se at vennskap på den tiden var et populært konsept og at det kunne bety flere ting. Gjennomgående i tekstene jeg skal se på er at det finnes en villighet til å gi sitt liv for en venn om nødvendig. I tillegg presenteres det flere aspekter ved vennskap i antikken som vi kommer tilbake til senere i oppgaven.

Deretter beveger vi oss til Johannesevangeliet. Før vi begynner på det som er mitt hovedanliggende i kapittel 2 presenterer jeg viktige aspekter ved Johannesevangeliet som er sentralt for vennskapet med Jesus. Her forteller prologen oss flere sentrale ting, blant annet Jesus sine to naturer som Gud og menneske, og asymmetrien som oppstår ut fra dette. Kapittel 2 og 3 vil være orientert rundt tolkning av tekster i Johannesevangeliet.

I kapittel 2 trekker jeg frem ulike tekster fra evangeliet som kaster lys på hva det kan vennskapet med Jesus krever av disiplene. Å være en venn av Jesus kan innebære å skulle ta del i konflikten mellom lyset og mørket som vi finner i Johannesevangeliet. Dette kan bety å konfrontere ondskaper i form av større eller mindre offer. Det kan innebære at disiplene må velge vennskap med Jesus framfor sine egne behov. Og det betyr å bli i ham slik grenene blir på vintreet, som viser seg i lydighet.

Til slutt skal jeg vise at en tolkning av Joh. 15:13-15, med deres kontekst, kan vise at forholdet mellom Jesus og disiplene kan forstås i retning av et asymmetrisk patron-klient forhold. Dette gjør jeg ved å bruke en artikkel av Daniel Eng. Han argumenterer i sin artikkel for flere ting vi kommer tilbake til og drøfter i kapittel 4. Med denne artikkelen prøver jeg å vise at vennskapet med Jesus krever lydighet.

I kapittel 3 skal jeg forsøke å vise det som gir disiplene noe i vennskapet med Jesus. Jeg starter med å vise hvordan kjærlighetsbudet i Johannesevangeliet skiller seg ut fra nestekjærlighetsbudet andre steder, og viser at disiplene har behov for å ta imot kjærlighet for å gi kjærlighet. Her skal jeg se at filos-bruk kan fortelle oss at vennskapet er et nært og intimt forhold i Johannesevangeliet, som var preget av kjærlighet, ærlighet og glede, som var kjennetegn ved vennskap i antikken. I tillegg skal jeg i dette kapittelet se at løftene Jesus gir disiplene om Ånden viser at Jesu venner ikke går alene selv om Jesus drar.

I kapittel 4 skal jeg gjøre en spissing av problemstillingen og av det jeg har forsøkt å vise. Her kommer vi tilbake til spørsmålet om symmetri, lydighet og det sentrale ved Joh. 15:13. I Joh. 15:14 er vennskapet knyttet til lydighet, og her drøfter vi blant annet tanken om at vennskap forutsetter lydighet. Her skal vi se at det må være en samtidigheten av symmetri og asymmetri.

Metode

«Ideell leser»

For å prøve å forstå hva slags vennskap Jesus inviterer disiplene inn i, i Johannesevangeliet vil jeg møte tekstene fra en «ideell leser» ståsted.⁸

En ideell leser er en som aktualiserer potensiale for mening i en tekst.⁹ Denne leseren vil fungere som en historisk konstruert leser som hjelper oss til å forstå hva en ville tenkt da en leste Johannesevangeliet. For eksempel i møte med Joh. 15:13 ville det, som jeg skal se, ikke vært kontroversielt, men heller nærliggende å tenke at en ideell leser ville visst om idealet om å dø for sin venn.

Umberto Eco bruker begrepet «modell-leser»:

“The author has thus to foresee a model of the (...) Model Reader supposedly able to deal interpretatively with the expressions in the same way as the author deals generatively with them.”¹⁰

Jeg leser ikke evangeliet med tanke på hva forfatterens intensjoner har vært. Det er en leserorientert metode. Men vi skaper en ideell leser som vi later som har kjent til all antikk litterær tradisjon som dermed vil kunne se teksten som Johannes kan ha intendert. En ideell leser er bærer av kulturell encyklopedisk kunnskap – altså som om vedkommende kjente alle litterære antikke vennskapstradisjoner. Det er en *ideell* leser fordi han/hun aldri har eksistert, og fordi han/hun er allvitende. Vi prøver å forstå hva en slik leser ville hentet ut av Johannesevangeliet.

⁸ Når jeg snakker om en ideell leser ville det mest naturlige være å si noe om den jødiske vennskapstradisjonen, ettersom det er sannsynlig at en ideell leser av Johannesevangeliet også ville hatt med seg denne, men med denne oppgavens rammer har jeg ikke dekket dette temaet. Bla. a. tekster hos Filo og Ben Sira kunne her vært aktuelle å dykke i.

⁹ Aarflot, 56

¹⁰ Eco, 7

Dette er et hevriskisk verktøy: Vi sier ikke at en slik leser faktisk eksisterte, eller at forfatteren av teksten besatt all denne kunnskapen, men vi undersøker meningspotensiale for teksten når den leses utifra dette perspektivet. Det er et grep man bruker for å «finne ting» i teksten (derav hevriskisk, av *hevriskå*, å finne). Christine Aarflot bruker en lignende modell i boken «God (in) Acts» og kaller det for “competent reader”. Hun skriver:

“In sum, my “competent reader” should be seen as a heuristic lense, and is not to be confused with an actual, historically reconstructed reader. It is however, a reader who reads (...) in its ancient cultural and literary context, and pays due attention to the literary dynamics of the text.”¹¹

Jeg anser denne modellen som den mest praktiske for å finne ut hva slags vennskap Jesus inviterer disiplene inn i. Denne metoden er også nyttig når vi skal male et bilde av et så bredt felt som antikken er.

Antikk vennskapstradisjon og «Linkage group»

Å snakke om antikke vennskapsidealer er selvfølgelig en forenkling, ettersom antikken er et vidt begrep som strekker seg over en lang tidsperiode (ca. 800 f. Kr. – ca. 300 e. Kr.), og ettersom vennskap ikke er en homogen størrelse, verken på tvers av eller innad i ulike tradisjoner.¹² *Filos* er det mest sentrale begrepet jeg utforsker i denne oppgaven. Det forekommer totalt seks ganger i Johannesevangeliet. Det er også dette ordet som er koblingen mellom 15:13 og vennskap i antikken. *Filos* er det greske ordet for venn, som Johannesevangeliet er skrevet på, mens det latinske er *amicitia*, og er også en del av det oppgaven undersøker.

Jeg bruker litt tid på *filos* i denne oppgaven, og anerkjenner samtidig at ordet ikke står alene som konsept. Et ord eller konsept ble sjeldent brukt isolert i antikken. John Fitzgerald tar i bruk et begrep fra genetikkens verden, nemlig «linkage group».¹³ Begrepet brukes om gener som forblir koblet sammen og arves som en enhet.¹⁴ En genetisk linkage group er en gruppe arvelige karakteristikk som blir assosiert med hverandre over flere generasjoner.¹⁵ Overført fra genetikk til konsepter kan vi si at termer og ideer har vært assosiert med hverandre gjennom flere generasjoner.

¹¹ Aarflot, 35

¹² Konstan, 10

¹³ Fitzgerald, 288

¹⁴ Fitzgerald, 288

¹⁵ Fitzgerald, 288

Filos er knyttet til flere andre termer og ideer på tvers av tid og kultur som jeg skal vise senere i oppgaven. Så konseptet vennskap er altså ikke begrenset til forekomsten av ordet vennskap. Fitzgerald går så langt som å si at det er ekstremt problematisk om et spesifikt gresk begrep skal være et eksklusivt kriterium for å undersøke et fenomen.¹⁶ Linkage-group koblinger er ikke begrenset til synonymmer, antonymer ble også brukt for å tydeliggjøre hva noe ikke var.¹⁷

Måltidet Jesus og disiplene deler (13:2) er et eksempel på en slik linkage-group, knyttet til filos i Johannesevangeliet. Dette måltidet er rammen for Jesu avskjedstale (Kap. 13-17) og forteller oss at alle disse kapitlene kan leses som en vennsramme. Vi skal se at dette kaster lys på lesningen av evangeliet. Et annet eksempel på linkage-group i Johannesevangeliet er bruken av ordet *parrheisa*, «frittalenhet»/ærlighet. Som oppgaven skal vise er ærlighet viktig i antikkens vennskap. Det settes opp som en kontrast mellom en ærlig venn og en smigrervenn. I Johannesevangeliet kaster *parrhesia* lys på vennskapet mellom Jesus og disiplene.

Oppklaringer:

Sitater fra bibelen på norsk er gjort gjennom Bibelselskapets NO11.

For enkelhets skyld veksles det mest mellom bruken av ordene «venn» og «filos», selv om vi er klar over at andre former er brukt. Der det latinske ord for vennskap, «amicitia» er brukt opplyser jeg om det.

Når jeg viser til Beasley-Murray viser jeg til George R. Beasley-Murray sin kommentar til Johannesevangeliet.

¹⁶ Fitzgerald, 2007, 286

¹⁷ Fitzgerald, 288

1. Vennskap i antikken

Filos i antikken

Idealet om å dø for sin venn kan vi spore helt tilbake til vennskapet mellom Akilles og Patroklos i «Iliaden» skrevet av Homer ca 700 år f. Kr. Når Akilles får vite at Patroklos er død skal han ha sagt: «*my dear comrade (filos) has perished, Patroclus, whom I honored beyond all other comrades, as well as my own life.*»¹⁸ Denne relasjonen skildres som en intim og nær relasjon og banet vei for ideen om selv-offer i vennskap videre i antikken.¹⁹

Ikke bare banet dette veien for tanken om selvofferet, men den kan også vise oss at vennskap i antikken kunne være noe mer enn formelle og forpliktende relasjoner. Arthur Adkins mente at «*Homeric 'friendship' appears as a system of calculated co-operation, not necessarily accompanied by any feelings of affection.*»²⁰ Flere har ment at vennskapsbånd ikke skilte seg fra slekts- og familieband.²¹ David Konstan forsøker å vise vennskap i antikken som noe annet.

Han definerer vennskap i antikken som gjensidige intime, lojale og kjærlige bånd mellom to eller flere mennesker, som ikke primært har sitt opphav i familie, slekt eller andre lignende bånd.²² Gjennom en grundig redegjørelse av filos viser han, til kontrast fra de fleste andre moderne forskere på feltet, at en bestemt form av filos skiller seg ut når det er snakk om vennskap. Noe forenklet sier Konstan at når filos brukes som adjektiv betegner det ofte noe «kjært» og når det brukes som substantiv betegner det en venn, med få unntak.²³

At vennskap i antikken er blitt forstått ulikt opp igjennom er ikke så rart. Vennskap kunne bety ulike ting og kunne ha ulike funksjoner. På den ene siden hadde man de filosofiske og litterære refleksjonene rundt hva som kjennetegnet «det sanne vennskap».²⁴ Som vi skal se hos Aristoteles og flere, er de opptatt av hva en god venn er. Målet var å finne et ideal for mellommenneskelige relasjoner.²⁵

¹⁸ Konstan, 41

¹⁹ Konstan, 24

²⁰ Sitat fra Paul Millett (1991), funnet hos Konstan, 24

²¹ Konstan, 24

²² Konstan, 24

²³ Konstan, 56

²⁴ Gusa, 27

²⁵ Gusa, 27

Enda viktigere enn å vite hva en god venn var, var det å vite hva som kjennetegner et godt menneske. Idealet var å være et menneske med dyd og ha god karakter. Vi skal se at man skulle elske sin venn for vennens skyld, og man skulle konkurrere i å hjelpe hverandre mest. Det er helt tydelig at det å sette andre foran seg selv var en dyd i jakten på et ekte vennskap.

På den andre siden hadde man de mer formelle formene for vennskap. I et hierarkisk strukturert samfunn, som særlig Romerriket var, var det å ha venner viktig for å orientere seg i samfunnet. De formelle vennskapene kunne være viktige i politisk sammenheng, og hadde man gode venner hadde man større sannsynlighet for å bevegges seg opp i de politiske gradene. I tillegg ble også patron-klient forhold, forhold preget av lojalitet, gjensidighet og asymmetri, omtalt som vennskap. Mye av de samme idealene preget begge type vennskap, og det virker som filos betegnet begge type vennskap like mye.

Før jeg nå går over til å presentere de antikke primærkildene, vil jeg påpeke at det ikke er for å trekke ut et utvalg verdier som fantes for vennskap i antikken slik blant annet Gusa og Culy gjør. Oppgaven vil presentere et nyansert bilde av hva et vennskap i antikken var. Jeg trekker særlig frem ideal om å dø for sin venn, og forsøker samtidig å male et bredt bilde av hvordan en antikk ideell leser ville forstått Johannesevangeliet.

Aristoteles:

Den største behandlingen av filos i antikken ble gjort av Aristoteles i bok 8 og 9 i hans verk den nikomakiske etikk.²⁶ Den gresk filosofen og forskeren Aristoteles levde på 300-tallet f.Kr. og hans hovedanliggende i disse bøkene er ikke å se på nære og intime vennskapsbånd i seg selv, men å skrive om kjærlige relasjoner generelt. Det kunne være slekts- og familiebånd og mer formelle relasjoner, og det kunne være intime og nære vennskap. Han åpner bok 8 med å si: «*Next it would make sense to give an account of philia (...). Because that's a virtue of a sorts; or tied to being a good person.*»²⁷

Vennskap som baserer seg på dyd eller karakter har en forrang hos Aristoteles. Han deler vennskap inn i tre kategorier: (1) Vennskap basert på nytte, (2) nytelse og (3) karakter (dyd).²⁸ Disse tre verdiene er kategorier for ting som er verdt å elske hos Aristoteles. Når vennskap har sin basis i karakter, virker det å være mest slitesterkt. Men at karakterbasert vennskap har en forrang, utelukker ikke at vennskap basert på nytte eller nytelse like fullt er vennskap.

²⁶ Konstan, 76

²⁷ Nik. Et. 8.1.2, (Penguin Classics) Der ikke annet er oppgitt bruker jeg Loeb-oversettelsen.

²⁸ Nik. Et. 8.2.1

Likestillingen i et forhold hadde implikasjoner for vennskapet. I en relasjon mellom en herre og en slave ville vennskap være mulig hvis det var «mennesket» og ikke «slaven» man var venn med. For store ulikheter i relasjonen også stå i veien, eller hvis godene var for urettferdig fordelt, sto det også i veien for vennskapet:

« (...) *there is little or no friendship between ruler and subjects in a tyranny, For where there is nothing in common between ruler and ruled, there can be no friendship between them.*”²⁹

Samtidig avfeier ikke Aristoteles vennskap på tvers av ulikheter:

“(...) *for there seems to be some room for justice in the relations of every human being with every other that is capable of participating in law and contract, and hence friendship is also possible with everyone.*”³⁰

Det virker å være et ideal at venner skulle ha mest mulig likhet og mest mulig til felles, samtidig som vennskap basert på ulikhet ikke var umulig. En kunne altså være venn med en man ikke var likestilt med. Om det oppstod klager eller beskyldninger i et vennskap kunne det være et tegn på at vennskapet var nyttebasert. Han skriver at i et karakterbasert vennskap er man så motivert for å hjelpe den andre, at det nærmest blir en konkurranse om å hjelpe hverandre mest.³¹

Til slutt vil jeg trekke frem tanken Jesus spiller på i Johannesevangeliet, at i et dydsbasert vennskap var man villig til å gi sitt liv: «*But it is also true that the virtuous man's conduct is often guided by the interest of his friends (...), and that he will if necessary lay down his life in their behalf.*”³² Aristoteles sier også i sitt verk retorikken at det å være en venn bør være å ønske noen godt for den andres skyld og ikke for ens egen.³³

Plutark

Så til Plutark, en annen gresk bidragsyter som levde i det 1. århundre e.Kr. Plutark var ingen filosof, heller en popularisator som skrev om mange ulike temaer i antikken, deriblant vennskap «*When friendship attends us, it brings pleasure and delight to our prosperity no less than it takes away the feeling of helplessness from adversity.*”³⁴ Vennskap var dyrebart for

²⁹ Nik. Et. 8.11.6

³⁰ Nik. Et. 8.11.7-8

³¹ Nik. Et. 8.13.2

³² Nik. Et. 9.8.9

³³ Ret. 2.4, sitert fra Gusa, 25

³⁴ Adul. Amic. [Mor.] 49F., sitert fra Culy, 59

Plutark. Men før man aksepterte en person som en venn skulle man bedømme hans karakter og undersøke om det var mulig å ha en intimitet som et vennskap har med den personen.³⁵

For Plutark var det tre ting ekte vennskap søkte: *“True friendship seeks after three things above all else: virtue as a good thing, intimacy as a pleasant thing, and usefulness as a necessary thing.”*

Plutark snakker om et tydelig skille mellom en smigrer og en venn. En smigrer var ute etter hva som kunne være nyttig for en selv i vennskapet, mens en ekte venn ville være ærlig.³⁶ Ærlighet (parrhesia) var grunnlaget for og kjennetegnet ved et genuint vennskap, og det var ærlighet som hjalp en å leve dydige liv. Samtidig kunne også for mye ærlighet være et hinder for vennskapet.³⁷

En venns oppgave var å ivareta den andres moralske helse, og ærlighet bidro til dette.³⁸

Plutark skriver:

“Similarly, ‘Just as steel is made compact by cooling, and takes on a temper as the result of having first been relaxed and softened by heat, so when our friends have become mollified and warmed by our commendations we should give them an application of frankness like a tempering bath.’”³⁹

En måte å skille en smigrer fra en venn, kunne være å se om han hadde mange venner. Å ha få venner var et ideal. Om en hadde for mange venner kunne man være for lett påvirkelig og ustabil.⁴⁰ Venner skulle ha standhaftige karakterer, selv om dette er vanskelig å finne.⁴¹

Enhet var også sentralt hos Plutark:

“In our friendship’s consonance and harmony there must be no element unlike, uneven, or unequal, but all must be alike to engender agreement in words, counsels, opinions, and feelings, and it must be as if one soul were apportioned among two or more bodies”⁴²

³⁵ Caine, 43

³⁶ Fitzgerald, 288-9

³⁷ Adul. Amic.[Mor.] 70E, sitert fra Culy, 53

³⁸ Caine, 43

³⁹ Adul. Amic.[Mor.] 73C-D, sitert fra Culy, 61

⁴⁰ Adul. Amic.[Mor.] 97B, sitert fra Culy, 61

⁴¹ Adul. Amic.[Mor.] 97B, sitert fra Culy, 61

⁴² Mor. 96F

Tjenester skulle gjengjeldes og det var gjensidigheten som holdt vennskapene sammen. Dette gjorde at man valgte med omhu hvem man inngikk vennskap med, ettersom ikke alle kunne gjengjelde godene. I tillegg var kontrasten mellom venn og fiende, som også var en grunnleggende sosial tanke i antikken, også til stede hos Plutark. Han sa at valg av venner også kunne bety valg av fiender,⁴³ og kontrasten venn/fiende var en tradisjonell motsetning i antikken.⁴⁴

Cicero

Cicero levde i det første århundre f.Kr. Han var politiker, jurist og forfatter og skrev utfyllende om vennskap. Cicero var en romersk borger og skrev ikke om filos, men om *amicitia*, vennskap på latin. *Amicitia* hører til i samme tradisjon som filos med like karakteristikk og assosiasjoner (jf. linkage-group). Cicero sier om *amicitia* at det er den nest mest verdifulle gaven i livet, etter visdommen man fikk av gudene.⁴⁵

Vi kan lese i en av Cicero's tidlige tekster, skrevet rundt år 84 f.Kr. at hans forståelse av *amicitia* var preget av Aristoteles' filos, når han skriver om vennskap: «*the willing good things to another person for the own sake of him whom one loves, together with the same will on his part towards you*».⁴⁶ En ekte venn unnet en annens forfremmelse fremfor sin egen, og disse vennskapene var sjeldne og vanskelig å finne (Culy, 44).⁴⁷

Cicero tok for gitt den Aristoteliske ideen om at ekte dyd og ekte vennskap gikk hånd i hånd.⁴⁸ Han skilte mellom intime vennskap og vennskap som hjalp en å oppnå politiske mål, og vi kan si at det fantes to typer *amicitia* hos Cicero: Offentlig og privat. De offentlige var nyttebasert og de private var dydsbasert.⁴⁹ Hvis man måtte velge enten nytte og dyd var det dyd som seiret.⁵⁰

For Cicero kunne man skille mellom dydsbaserte og nyttebaserte vennskap ved å se på motivasjonen for gjensidigheten i forholdet. Selv om begge type vennskap kunne lede til fordeler for begge parter var en av de motivert av dyd, og det andre av forventet fortjeneste.⁵¹ I ekte vennskap kom fordeler som et naturlig resultat av at ekte venner delte eiendeler, og ikke

⁴³ Adul. 65a, sitert fra Gusa, 56

⁴⁴ Gusa, 11

⁴⁵ Amic. 6.20, Sitert fra Culy, 43

⁴⁶ De inventione 2.166, sitert fra Konstan, 130

⁴⁷ Amic. 17.64, Sitert fra Culy, 44

⁴⁸ Caine, 66

⁴⁹ Culy, 43

⁵⁰ Off. 3.10.43, sitert fra Culy, 46

⁵¹ Culy, 59

fordi de var ute etter å finne nytte hos den andre.⁵² Fordeler man fikk av et ekte vennskap ble sett på som frukten av vennskapet, heller enn motivasjonen for det.⁵³

Sosial likhet var viktig for et harmonisk vennskap. Når relasjonen var preget av ulikhet så Cicero det som et ensidig ansvar fra den høyere posisjonerte å være en brobygger.⁵⁴ I tillegg skrev Cicero at *“People were not to care for their friends as they would care for themselves. Instead, they must care for their friends more than they care for themselves.”*⁵⁵

Seneca

Det siste bidraget jeg skal se på er fra Seneca. Han levde det første århundre e.Kr. og var en dramatiker, filosof, politiker og en romersk borger. Dermed skriver han også om *“amicitia”*.

Det er mye glede både i å vedlikeholde gamle vennskap og å etablere nye (Ep. 9.6). Men en venn som er valgt for å oppnå et mål vil bare være til glede frem til målet er oppnådd, sier Seneca. *«He who begins to be a friend because it pays will cease because it pays.»*⁵⁶ Disse type vennskap er som en handelsavtale. Mens vennskap skulle være noe nobelt.

For Seneca virker det som om det viktigste idealet er å være selvforsynt. Da trenger man ikke være avhengig av noen andre for sin egen lykke. (Ep. 9.15). En vis person hadde verken venner for lykkens skyld eller for fortjenestens skyld, men for hjelpen man kunne tilby dem.⁵⁷ Og ingen kunne være lykkelig om man gjorde alt til et spørsmål om sin egen nytte. Et nobelt menneske levde for sin neste, og da levde han samtidig for seg selv.⁵⁸ Seneca skriver:

*For what purpose, then, do I make a man my friend? In order to have someone for whom I may die, whom I may follow into exile, against whose death I may stake my own life, and pay the pledge, too”*⁵⁹

I tillegg omtaler Seneca vennskap på tvers av sosiale grenser. I et brev til Lucilius skriver han om forholdet mellom en herre og en slave, og hvorvidt de skulle dele et måltid. Han skriver følgende: *“You need not, my dear Lucilius, hunt for friends only in the forum or in the Senate-*

⁵² Culy, 59

⁵³ Culy, 61

⁵⁴ Culy, 56

⁵⁵ Amic. 16.56-17.61, sitert fra Culy, 62

⁵⁶ Ep. 9.9

⁵⁷ Ep. 9, sitert fra Culy, 60

⁵⁸ Ep. 48.2, sitert fra Culy, 52

⁵⁹ Ep. 9.10

house; if your are careful and attentive, you will find them at home also.”⁶⁰ Dette trenger ikke bety at Seneca mente at disse type vennskapene skulle utvikle seg til å bli nære og intime.

Det er blitt stilt spørsmålstegn ved motivene for vennskap både hos Aristoteles, Cicero og Seneca, hvorvidt en velstående person egentlig trenger venner.⁶¹ Seneca er blant annet blitt kritisert for å ha feil motiver for vennskap, at søken etter selvforsyning og selvbeherskelse bunnet ut i et ønske om å oppnå av noe i seg selv og ikke egentlig for vennens beste.⁶² Denne samtalen tilhører ikke denne oppgaven, men perspektivet kan være med for å nyansere forståelsen for hva vennskap var i antikken.

Jeg har derimot presentert flere sentrale aspekter ved et antikt vennskap. Jesus tar i Johannesevangeliet idealet om å dø for sine venner og gjør det om til et kjærlighetsideal. Det viser oss at antikken kan fortelle oss noe om lesning av evangeliet, og om forståelsen av vennskapet mellom Jesus og disiplene.

Oppsummering av kapittel 1

I dette kapittelet har vi sett at idealet om å dø for sin venn kan spores helt tilbake til 700 år f.Kr. Konstan viste oss at vennskapet i antikken var mer enn formelle relasjoner. Det kunne også være gjensidige, intime og kjærlige relasjoner, med opphav utenfor familie, slekt eller lignende bånd. Vi har sett at filos, ordet for vennskap, både kunne brukes i omtalen om «det sanne vennskap» og i anskaffelser av kontakter innenfor et hierarkisk samfunn. Deretter ble det gjort rede for ulike antikke tenkeres bidrag.

Vi så at hos Aristoteles hadde vennskap basert på dyd forrang fremfor vennskap basert på nytte og nytelse. Likhet var et ideal i vennskap, men det var mulig med vennskap selv om det fantes likhet. Til slutt hos Aristoteles så vi at en i et dydsbasert vennskap kunne være villig til å gi sitt liv. Vennskap var noe dyrebart hos Plutark. Et ekte vennskap søkte etter intimitet, nytelse og nytte. En ærlig venn var det motsatt av en smigrer og likhet var viktig hos Plutark.

Hos Cicero så vi at han aktet vennskap høyt. Ekte dyd og ekte vennskap gikk hånd i hånd og det var forskjell på intime og politiske vennskap. Hvis det stod mellom nytte og dyd, var det dyd som hadde forrang og en dydig mann unnet en venns forfremmelse fremfor ens egen.

⁶⁰ Ep. 47.16, Sitert fra Culy, 57

⁶¹ Lippitt, 194

⁶² Lippitt, 194

Hvis gjensidighet i forholdet var motivert av fortjeneste kunne man se at vennskapet var nyttebasert mens fortjeneste kom naturlig i et ekte vennskap.

Seneca så på det å være selvforsynt som noe av det viktigste, men han så på vennskap som noe nobelt. Man hadde venner for det man kunne tilby dem, ikke for det man selv fikk ut av det. Seneca sa at man har venner for å ha noen å dø for, og at når man levde for sin neste levde man samtidig for seg selv.

Kort oppsummerer jeg de sidene som er særlig relevante for oppgaven, og som tydeliggjør verdiene som fantes i konteksten Johannesevangeliet ble skrevet i: En venn var villig til å gi sitt liv for en annen venn og en venn lette etter en anledning til å hjelpe. Venner gjorde det til en konkurranse å skulle hjelpe hverandre mest, og man brydde seg mer om sine venner enn for seg selv. Hvis venner var ulikt stilt, skulle den som sto høyere hjelpe den som sto under. Ekte venner delte eiendeler som en frukt av et godt vennskap, ikke for å dra nytte ut av den andre. En hadde ikke venner for å tjene noe på det, men for hva man kunne gi dem og en ekte venn var ærlig med sine venner.

2. Vennskapet krever noe av disiplene

Generelt om Johannesevangeliet

Verdiene nevnt over kaster lys på det vi skal se på når vi skal ta fatt på Johannesevangeliet. Oppgaven skal forsøke å vise at å være venn med Jesus kunne kreve noe av disiplene og at vennskapet kunne gi dem noe. Når man i antikken var opptatt av at en venn skulle være villig til å gi sitt liv for en venn, å tenke på den andres beste foran sitt eget, hjelpe de som sto under en opp og konkurrerte i å hjelpe hverandre mest forteller dette oss noe om hvordan en ideell leser kan lese evangeliet.

Prologen:

Før jeg begynner å si noe om hva som kreves av disiplene vil jeg introdusere prologen, det første kapittelet i Johannesevangeliet. Når vi leter etter hva slags vennskap Jesus inviterer disiplene til er det viktig å forstå hvem Jesus er i Johannesevangeliet. Et vennskap med Jesu i lys av vennskap i antikken, er hovedsakelig på et med menneskelig plan.

Da er det viktig å ha med oss at Jesus ikke bare var menneske, og forsøke å vise hvordan disiplene var venn med Jesus som også var Gud. Prologen er sentral her og kan hjelpe oss å iscenesette dette. Vi leser: «*I begynnelsen var Ordet (logos). Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud. Han var i begynnelsen hos Gud. Alt er blitt til ved ham, uten ham er ikke noe blitt til.*» (1:1-3) Og i vers 14 leser vi at «*Ordet ble menneske (sarx)*».

Jesus var der da alt ble til og han var med og skapte. Med andre ord: Han er en skapelsesdeltager, og har makt til å skape. I tillegg ble han menneske. Han ble kjøtt og blod. Her blir vi introdusert til et vanskelig konsept: Den guddommelige Logos blir menneske og skal relatere til andre mennesker som han selv har skapt. Disiplene skal altså bli venn med Jesus, som er både menneske og Gud.

Her er det en åpenbar asymmetri. Vi kommer ikke unna spørsmålet om hvordan det er mulig å ha symmetri mellom Gud og menneskene. Men her hjelper prologen oss, for vi finner også symmetri: Ordet ble kjøtt og valgte å komme ned til menneskene i form av et menneske. Vi ser altså at det både er symmetri og en asymmetri. Culy mener også vi kan koble prologen til vennskapstematikken.

Han viser til 1:18 og sier dette verset introduserer vennskapstanken i Johannesevangeliet. Med det bygges en bro mellom prologen og resten av evangeliet. Implisitt skiftes fokuset her fra

Jesus til forholdet mellom Jesus og menneskene når vi leser:⁶³ «(...) *den enbårne, som er Gud, og som er i Fars favn, han har vist oss hvem Gud er.*» (v. 18) Culy sier det best selv: «*In Greco-Roman thinking, such intentional revelation of intimate knowledge was characteristic of ideal friendship.*»⁶⁴

Tanken om intensjonell åpenbaring av intim kunnskap som blir presentert her kan minne om et nært og intimt vennskap som vi har sett i antikken. Og det kan minne oss konkret om noen sider ved vennskap som vi akkurat har sett: For Plutark var det tre ting ekte vennskap søkte. Intimitet var en av dem. Cicero delte mellom intime vennskap og nyttevennskap og ærlighet/frittalenhet (*parrhesia*) var ansett som en del av et ekte vennskap.

Det er lett å se at jo mer asymmetrisk et forhold er, jo vanskeligere er det å ha et intimt og nært forhold. Vi så at vennskap også ble brukt om de mer formelle relasjonene, men om disse var preget av for stor avhengighet eller bevegde seg over til å bli nyttevennskap så beveget de seg bort fra det som kjennetegnet ekte og dydsbasert vennskap. Vi så for eksempel hos Aristoteles at hvis godene var for urettferdig fordelt så sto det i veien for vennskap. Denne spenningen kommer vi tilbake til i kapittel 4

Avskjedstalen som vennsramsramme

I antikken var en venn villig til å ofre sitt liv for en annen venn. Som disipler og Jesu venner er det naturlig å tenke at de skulle være villig til å gi sitt liv for Jesus. Dette betyr ikke at disiplene skal vente på den rette anledningen til å bli martyrer. Men det gir utallige muligheter for disiplene til å gjøre mindre dramatiske offer.⁶⁵

Når disiplene blir kalt venner, må de gjøre det Jesus befaler hvis de vil kalle han for venn (15:14). Jesus sier på sett og vis følgende: Ikke vær venn med meg bare for hva du kan få ut av vennskapet (jf. Seneca, Ep. 9). Vær venn med meg og gi noe tilbake. Disiplene skal altså gjøre noe i vennskapet. Det skjer en rollefordeling hvor disiplene har noen oppgaver. Hva disse er sier evangeliet oss mye om.

Det mest eksplisitte budet disiplene får er «Elsk hverandre!» (13:34; 15:12, 17). Disiplene er kalt til å elske hverandre, slik som han har elsket dem (13:34). Dette sier Jesus tre ganger, og alle tre finner sted i Jesu avskjedstale (Kap. 13-17). Det er i Jesu avskjedstale vi finner en hovedvekt av instruksene Jesus gir disiplene i Johannesevangeliet. I tillegg viser en strukturell

⁶³ Culy, 102-3

⁶⁴ Culy, 103

⁶⁵ Koester, 194

detalj oss at versene i 15:13-15 står i en særstilling: Fra starten av talen (13:1) til vers 15:13 er det 81 vers og fra slutten av talen (17:26) til 15:15 er det 81 vers.⁶⁶

Som nevnt over kan måltidet leses som en vennskapsramme. Dette er et eksempel på linkage-group. Platon skriver blant annet at målet med å ha regler for måltidet var å sørge for at han delte måltid med venner og ikke fiender.⁶⁷ Dennis Smith viser oss i sin bok om måltidstradisjonen i antikken at i ulike tekster fra antikken dukker filos og andre ord i samme ordgruppe opp i forbindelse med måltider.⁶⁸ Et måltid var nemlig i antikken et sted å videreutvikle og fordype sine vennskap.

Plutark sier om måltidet: “*A guest comes to share not only meat, wine, and dessert, but conversation, fun and amiability that leads to friendship (filos).*”⁶⁹ Disse måltidene var ofte assosiert med ryddige og nyttige samtaler. Dette kunne være samtaler med et spesifikt tema og hadde et mål om å oppnå noe. I tillegg var de både reflekterende og instruerende.⁷⁰ Her sitter Jesus og disiplene og deler måltid som venner.

At måltidet kan lese i en vennskapsramme, forteller oss også at all annen samhandling mellom Jesus og disiplene i evangeliet kan leses med de samme brillene. Og i lys av at hovedvekten av instruksene, budene og befalingene Jesus gir disiplene kommer i avskjedstalen forteller det oss at vennskap med Jesus kan kreve noe.

Mørket og lyset

Allerede i prologen blir vi introdusert til en konflikt mellom lyset og mørket: «*Lyset skinner i mørket, og mørket har ikke overvunnet det.*» (1:5). Jesus representeres lyset (8:12; 9:5) og de onde kreftene, blant annet hatet i verden (7:7) og djevelen (8:44) representerer mørket. Vi leser i prologen at «*verden kjente han ikke*» (1:10). Lyset kommer som en kontrast til verden.

Det kreves en innsats å stå imot mørket. Det faktum at det finnes onde krefter viser at det er behov for å overvinne/konfrontere de. Jesus konfronterer de onde kreftene når han gir sitt liv, og bærer bort verdens synd: «*Se, Guds lam, som bærer bort verdens synd!*» (1:29). Jesus skulle ofre seg og ta bort synd. Nå skal jeg vise at som venner av Jesus også må gjøre offer i

⁶⁶ Culy, 158

⁶⁷ Smith, 55

⁶⁸ Smith, 55

⁶⁹ Smith, 55

⁷⁰ Smith, 54

møte med de onde kreftene og de tar del i kampen mellom lyset og mørket. Nå vil jeg presentere noen tekster som sier oss noe om hvordan Jesu venner også skal møte på disse kreftene.

Tåle å bli hatet av verden

Når vi forsøker å tolke hva kjærlighet er i Johannesevangeliet er det verset 15:13 som er i sentrum. Ideen om å gi sitt liv for sine venner er utgangspunktet. Dette verset er en del av en større kontekst: Det finner sted i Johannesevangeliet som helhet, det er plassert i sentrum av Jesu avskjedstale, som er den delen av Johannesevangeliet hvor vi finner hovedvekten av Jesu instruksjoner til disiplene og vi finner det i kapittel 15 hvor vennskap med Jesus knyttes sammen med hat fra verden.

Like etter Jesus har kalt disiplene for venner (15:14-15) går han over til å snakke om at disiplene må være forberedt på forfølgelse og at verden kan hate dem: *«Om verden hater dere skal dere vite at den hatet meg først (...). Har de forfulgt meg vil de også forfølge dere.»* (15:18, 20)

Her blir det satt opp en kontrast mellom vennskap og fiendskap, og dette skjer umiddelbart etter 15:13 utsagnene om vennskap. Som vi har sett var venn og fiende en tradisjonell motsetning i antikken. Plutark sa at valg av venner kunne også bety valg av fiender. Man kan si at det skjer en oppdeling av to grupper i evangeliet, Jesu venner og Jesu fiender, de som hater og de som elsker Jesus (3:19-20).⁷¹

Som Jesu venner er disiplene kalt til å elske og lyde Jesus. Samtidig får de en rolle i spenningen mellom mørket og lyset og de står på lysets side. Her risikerer de å bli hatet og forfulgt. En annen måte å si det på er at disiplene må velge mellom vennskap med verden og vennskap med Jesus i Johannesevangeliet. Når de velger vennskap med Jesus, velger de samtidig fiendskap med verden, for verden kjenner jo ikke Jesus (1:10).

Her hjelper den tradisjonelle venn/fiende-kontrasten oss å se at vennskap med Jesus ikke kommer uten en pris. Offeret som følger vennskapet, er at disiplene må risikere å være gjenstand for hat i verden. Når de velger bort vennskap med verden må de tåle å bli forfulgt på grunn av vennskapet.

⁷¹ Gusa, 111

Konfrontere onde krefter

I tillegg til å ofre livet sitt gjør Jesus også mindre dramatiske offer i Johannesevangeliet, og dette innebærer konfrontasjon med ondskapen. Jesus konfronterer djevelen i Johannesevangeliet. Djevelen blir i evangeliet presentert blant de onde kreftene, og blir ikke beskrevet i detalj i evangeliet, men blir blant annet kalt denne verdens hersker (12:31; 16:11).

Det er også tydelig at de onde kreftene kan virke gjennom menneskelige handlinger, for eksempel gjennom hat (7:7) og løgn (8:44). Dette kommer frem gjennom i fotvasken, hvor djevelen virker gjennom Judas: «*De holdt måltid. Djevelen hadde alt gitt Judas, sønn av Simon Iskariot, den tanken i hjertet at han skulle forråde han*» (13:2)

På tross av at djevelen hadde lagt tanken på Judas sitt hjerte om å forråde Jesus, viser Jesus Judas godhet. Judas er i ferd med å gi Jesus over til de som skulle drepe han, men når Jesus blir spurt om å identifisere hvem det er som skal forråde han dypet han et brød i fatet og gir det til Judas (13:26). En gest som vanligvis uttrykte godhet.⁷²

I tillegg vasker Jesus også Judas' føtter (v. 10-12). Slik forholder Jesus seg til de onde kreftene og konfronterer de med kjærlighet. Koester skriver "*To serve in the presence of hostility challenges it. Service is a refusal to act on evil's terms.*"⁷³ Å tjene hverandre i fiendtlighetens nærvær utfordrer fiendtligheten og fotvasken er et eksempel på å tjene. Når Jesus har gjort dette sier han at disiplene skal gjøre det samme (13:14). Her snakker Jesus både om fotvasken som han vil disiplene skal gjøre med hverandre og implisitt sier han at disiplene konfronterer de onde kreftene når de gjør dette.

Offeret disiplene skal gjøre har altså både en åndelig dimensjon og en praktisk dimensjon. Disiplene inviteres inn i et vennskap hvor de skal tjene hverandre i form av kjærlighetshandlinger i de onde kreftenes nærvær, som samtidig konfronteres de onde kreftene. Jesus viser hvordan de skal gjøre dette, han vasker Judas' føtter og gir han brød som var en gest som uttrykte godhet. Når de blir gjenstand for hat skal de altså gjøre kjærlighetshandlinger som trosser hatet.

⁷² Koester, 118

⁷³ Koester, 194

Samtidig som disiplene skal være gjenstand for hat skal de også konfrontere hatet. Som Jesus vasker Judas' føtter og gir han brød som et uttrykk for godhet, skal disiplene vaske hverandres føtter og gjøre handlinger til som uttrykker godhet.

Vi vet at fotvaskingen Jesus gjør for disiplene er en slaves arbeid.⁷⁴ Når Jesus sier at disiplene skal gjøre som han er det som sagt denne handlingen han henviser til. De skylder nå å gjøre for hverandre det han har gjort for dem: Å være villig til å innta en slaves posisjon for å tjene hverandre.

Denne villigheten kan minne om de uselviske idealene fra antikken. En skulle hjelpe de under seg til å komme opp, man skulle konkurrere om å hjelpe hverandre mest, og en skulle være villig til å gi sitt liv. Så å innta en slaves posisjon er ikke banebrytende. Uselvisheten speiler vi altså fra det som allerede et ideal i vennskap i antikken.

Hvetekornet i jorden

Invitasjonen inn i vennskap med Jesus krever at disiplene er villig til å gi alt for han. Det er enten eller. Enten elsker de Jesus eller så elsker de verden. Når de skal gi alt for Jesus kan kjærligheten for eget liv stå i veien for villigheten til å følge Jesu befalinger. Bildet på hvetekornet i jorden som Jesus forteller disiplene sier oss noe om dette.

I forkant av dette er det noen grekere som gjerne ville se Jesus (12:20-21). Når Jesus får høre dette gjennom disiplene Filip og Andreas svarer han med å si: «*Timen er kommet da Menneskesønnen skal bli herliggjort.*» (v. 24) Denne herliggjørelsen peker frem mot Jesu død. Etter dette sier han: «*Sannelig, sannelig, jeg sier dere: Hvis ikke hvetekornet faller i jorden og dør, blir det bare det ene kornet. Men hvis det dør, bærer det rik frukt.*» (v. 24)

På ett nivå beskriver bilde på hvetekornet i jorden Jesus selv.⁷⁵ Han presenterer bilde når det nå nærmer seg slutten av sitt virke, etter at han har ridd inn i Jerusalem på et esel og blitt mottatt med palmegrener og hosianna-hyllest (v. 13). Hans arbeid på jorden vil bli oppfylt gjennom hans død, for gjennom hans død vil han skape et samfunn av troende.⁷⁶ Versene fremstiller det som er en lov i Guds rike: Liv er gitt gjennom død.⁷⁷

⁷⁴ Koester, 111

⁷⁵ Koester, 191

⁷⁶ Koester, 191

⁷⁷ Beasley-Murray, 211.

På et annet nivå beskriver bilde på hvetekornet i jorden hva det betyr å være Jesu venner. Dette blir særlig tydelig når vi leser videre:

«*Den som elsker (filon) sitt liv (psyche), skal miste det. Men den som hater sitt liv (psyche) i denne verden, skal berge det og få evig liv. Den som vil tjene meg, må følge meg, og der jeg er, skal også min tjener være.*» (12:25-26)

Her brukes verbet *fileo* som tilhører samme ordfamilie som *filos* og de deler også samme rot.

Craig Koester foreslår i sin Johanneskommentar en tolkning av versene som jeg vil trekke frem her: Liv er oversatt med det greske orde *psyche*, som kan bety «sjel» eller «selv». Den som gjør seg selv til sentrum for sin kjærlighet ligner frøet som legges i jorden. Deres kjærlighet er rettet mot seg selv. Så på dette nivået blir hvetekornet i jorden et bilde på at disiplene skal dø fra et liv hvor kjærligheten er fokusert på dem selv. Å hate sitt liv blir på denne måten en bevegelse bort fra ens selvsentrerte livsførsel.⁷⁸

Koester påpeker at det finnes former for selvoffer og selvhat som ikke er livgivende og kan være destruktive, og han understreker at hatet, eller å vende seg bort fra seg selv ikke er målet.⁷⁹ Målet er overgangen fra selv-sentrert kjærlighet til et liv i tjeneste for og tro på Jesus.⁸⁰ Målet, mener Koester, blir tydelig i den siste setningen: «*Den som vil tjene meg, må følge meg, og der jeg er, skal også min tjener være*» (v. 26). Sant liv er funnet i tjeneste hos Jesus.⁸¹

Sant liv krever at disiplene står trofaste i vennskapet med Jesus og tjener han. Dette er gjennom større og mindre offer. Hva de større og mindre ofrene er ser vi eksempler på i konteksten til bilde på hvetekornet i jorden: Marta varter opp et festmåltid for Jesus (12:2). Maria salver Jesu føtter med den kostbare nardussalven (12:3), og Jesus vasker føttene til disiplene (13:14).

Bilde på hvetekornet i jorden tegner vennskap med Jesus i sterke kontraster. Det er snakk om død og liv, det er snakk om hat og kjærlighet. Kontrastene gir assosiasjoner til venn/fiendemotsetningen som var i antikken. De minner oss på at vennskapet med Jesus krever alt av disiplene, full dedikasjon. Hvis de står ovenfor veivalg i vennskapet som utfordrer dem, så må lojaliteten deres til dette vennskapet gå foran lojalitet til noe annet som kan stå i veien for det.

⁷⁸ Koester, 191

⁷⁹ Koester, 192

⁸⁰ Koester, 192

⁸¹ Koester, 192

Vintreet og grenene

I kapittel 15 får vi presentert bilde om vintreet og grenene og Jesus repeterer i dette kapittelet sitt bud til disiplene om å elske hverandre. Jeg vil nå først presentere bilde på vintreet og grenene og koble det sammen med spørsmålet om hva slags vennskap disiplene inviteres inn i. Etter dette vil jeg med utgangspunkt i en artikkel av Daniel Eng som viser at Jesus kan tolkes som en patron i et patron-klient forhold. Denne forståelsen av vennskapet skal vi drøfte senere i oppgaven.

Som vi så var versene om vennskap med Jesus i kapittel 15 umiddelbart etterfulgt av forberedelse på hat og forfølgelse. Å være Jesu venn betyr at disiplene risikerer å bli hatet og forfulgt av verden, og dette sier oss noe om at vennskapet med Jesus krever noe. Også versene i forkant av 15:13 kaster lys på dette, og de kan fortelle oss at vennskapet krever en lydighet fra disiplenes side.

I disse versene finner vi en sterk illustrasjon på hva det vil si å være en venn av Jesus. Illustrasjonen er bilde på vintreet og grenene. Disiplene er kalt til å bli i Jesus slik som grenene blir på vintreet. Vi leser:

«Jeg er det sanne vintreet, og min Far er vinbonden. Hver grein på meg som ikke bærer frukt, tar han bort, og hver grein som bærer frukt, renses han så den skal bære mer. (...) Bli i meg, så blir jeg i dere. Slik som greinen ikke kan bære frukt av seg selv, men bare hvis den blir på vintreet, slik kan heller ikke dere bære frukt hvis dere ikke blir i meg.»
(v. 1-2)

Ordet som brukes for å bli (*menō*) forekommer elleve ganger mellom 15:4-16. Det er med andre ord svært sentralt i vennskapet med Jesus å skulle bli i han. Målet med dyrkingen av et vintre er at det skal bære frukt. En vinbonde vet at grenene bare bærer frukt hvis det har et sunt forhold til stammen på treet.⁸² Målet er at treet skal bære frukt (15:2, 4, 5, 8, 16), og da må grenene pleies. Slik er det for disiplene, for at de skal bære frukt må de pleies. Å pleie et tre kan være å måtte beskjære det.

Dette kan virke brutalt, både for de som ikke bærer frukt og de som gjør det. De som ikke bærer frukt tas bort fra treet, visner og bli kastet på ilden (v. 2, 6). Og de som bærer frukt skal renses for å bære mer (v. 2). Koester påpeker at det er ikke fjerningen og beskjæringen av

⁸² Koester, 196

grenene som er målet i seg selv, målet er at treet skal bære mest mulig frukt, og frukten er evig liv.⁸³

Å bli i Jesus innebærer å «tre inn i enheten med han».⁸⁴ Dette steget må disiplene selv ta, og de må jobbe for å bli værende i han. Når de er i han, må de også gjøre det han har sagt (15:14). Jesus går foran som et eksempel i vers 10 og viser at å bære frukt er knyttet til lydighet.

Her sier Jesus at han blir i Fars kjærlighet og viser dette ved å holde budene Far har gitt han. Jesus er sendt av Faderen for å gi sitt liv (10:17-18) og det gjør han. Med andre ord: kjærlighet er uttrykt gjennom lydighet. Som venner av Jesus er disiplene kalt til det samme, «*hvis dere holder mine bud, blir dere i min kjærlighet*» (v. 10). Så forteller 15:13 oss at å bli på vintreet kan bety at steget disiplene må ta er å gi livet sitt for vennene sine.

Lydighet

Etterfulgt av bilde på vintreet og grenene så kommer versene 15:13-15. I disse versene finner vi tre av de totalt seks forekomstene av filos i evangeliet. Dette er som vi har sett vårt utgangspunkt for å skrive om vennskap i antikken

Disse versene er knutepunktet vårt i denne oppgaven. Her forbindes offer med kjærlighet. Det peker bakover, til Joh. 3:16, hvor Jesus i samtale med Nikodemus åpenbarer grunnen til at han kom: «*For så høyt elsket Gud verden at han ga sin Sønn, den enbårne, for at hver den som tror på ham, ikke skal gå fortapt, men ha evig liv.*» Det peker frem mot offeret Jesus gjør når han gir sitt liv. Det er 15:13-15 som hjelper oss å forstå at det Jesus gjør her er en kjærlighetshandling. Og disse versene er Johannesevangeliet sin eksplisitte kobling til vennskap i antikken i.

I tillegg til at det å bli i Jesus forteller oss at disiplene må være lydige, så leser vi i 15:14 at å være venn med Jesus krever at disiplene gjør det han har befalt dem (15:14). Denne befalingen kobler vennskap med Jesus sammen med lydighet.

Før vi beveger oss til Daniel Eng sin artikkel som vil vise oss at vennskapet kan forstås som et patron-klient forhold vil jeg først vise et annet eksempel tidligere i evangeliet hvor man kan knytte vennskapet til denne spenningen asymmetri. Det er i vennskapet mellom Jesus og

⁸³ Koester, 196

⁸⁴ Beasley-Murray, 272

døperen Johannes og dette er en tekst hvor vi finner en av de seks forekomstene av filos i evangeliet.

Vennskap med brudgommen

Døperen Johannes tildeles en sentral rolle i evangeliet allerede i prologen (1:6-8, 1:19). Forholdet dem imellom er dermed ikke lite betydelig, og forholdet mellom Jesus og døperen kan tale for at filos kan tolkes asymmetrisk. Vi leser døperen si følgende:

«(...) brudgommens venn (filos) som står og hører på ham, gleder seg stort over å høre brudgommens stemme. Denne gleden er nå min, helt og fullt.» (3:29)

Det er døperen Johannes som sier dette i samtale med sine disipler, som har stilt spørsmål tegn ved at Jesus nå har begynt å døpe og at «alle går til ham» (v. 26). Hans svar er dette bilde: Jesus er brudgommen og Johannes er vennen. Brudgommens stemme, som Johannes blir glad for å høre, kan bety følgende i denne sammenheng: “*the triumph shout by which the bridegroom announced to his friends outside that he had been united to a virginal bride.*”⁸⁵

Døperen Johannes sier videre i sitt svar til sine disipler: «Den som kommer ovenfra, står over alle. (...) Han som kommer fra himmelen, står over alle.» (v. 31) Her er det helt tydelig at forholdet mellom Jesus og døperen Johannes er asymmetrisk, og at Johannes er underordnet i forhold til Jesus.⁸⁶

En av døperens oppgaver er i evangeliet å bane vei for Jesus. En del av denne jobben er å vise at det er bare Jesus som kan gi evig liv, og det tar form av lydighet: «Den som er ulydig mot Sønnen, skal ikke se livet, men Guds vrede er og blir over ham.» (v. 36) Her knyttes ulydighet til det motsatte av liv. Den naturlige motsatsen er da at lydighet gir liv.

Disse versene i kapittel 3 forteller oss at vennskapet med Jesus innebærer lydighet og asymmetri. I tillegg vet vi fra de synoptiske evangeliene at døperen Johannes ble en martyr (Mark. 6:14-29), og at venner i Johannesevangeliet kan også tolkes som martyrer.⁸⁷ Med andre ord kan denne teksten også fortelle oss at en venn av Jesus er villig til å dø en martyrdød.

⁸⁵ Beasley-Murray, 53. Keener 1023 har en annen forklaring for gleden som vekkes.

⁸⁶ Keener, 1024

⁸⁷ Keener, 1024

Det er særlig språkbruken i denne sekvensen som er interessant, og den vitner om en asymmetri: Jesus står over alle og disiplene skal være lydige. Nå skal vi se videre på hvordan avskjedstalen har lignende språk.

Jesus som patron

Utgangspunktet vårt i de neste avsnittene er Daniel Eng i sin artikkel «*I call you friends*': *Jesus as patron in John 15*». Han viser på en troverdig måte hvordan vennskapet mellom Jesus og disiplene kunne bli forstått som et patron-klient forhold i lys av bruken av filos i kapittel 15 og mener filos bør forstås som en regent underordnet og lydige ovenfor sin konge.⁸⁸ Vi skal gjøre rede for hans funn og med det beveger vi oss også inn spenningen mellom symmetri og asymmetri, og det vi skal se hos Eng er at vennskapet forstås asymmetrisk. Han sier dermed at vennskap med Jesus ikke trengte å innebære likhet, som vi så over var et ideal for flere i antikken.

At vennskapet forstås asymmetrisk forteller at det er en skjevhet i relasjonen. Som vi så hos Aristoteles kunne man være venner selv om partene ikke var likestilt, men hvis ulikheten ble for stor kunne vennskap bli vanskelig. I det vi nå skal se på mener jeg at jo mer asymmetri det er, desto mer krever det av disiplene i vennskapet med Jesus.

Patron-klient forhold

Et patron-klient forhold var en del av det hierarkiske oppbygde samfunnet i antikken, og vi finner disse hovedsakelig i den romerske delen av antikken. Disse relasjonene var ofte nyttebaserte. Vi kan si at patron-klient forhold hadde tre kjennetegn.: (1) En personlig relasjon, i motsetning til en handelsmessig relasjon, (2) med en gjensidig utveksling av tjenester og goder og (3) den var asymmetrisk, med ulik status på de involverte, og derfor med ulik tilgang på tjenester og goder.⁸⁹

Disiplene som underordnet

Eng begynner med å vise at disiplene er underordnet Jesus, og her trekker han frem tre punkter.

⁸⁸ Eng, 56

⁸⁹ Gusa, 28

(1) *Språkbruken i oppbyggingen til 15:13-16.* Formaningene vi finner i forbindelse med fotvasken taler for at disiplene ikke er likestilt med Jesus.⁹⁰ Vi leser Jesus si: «*Dere kaller meg mester (didaskalos) og herre (kyrios), og dere gjør det med rette, for jeg er det (...). Tjeneren (doulos) er ikke større enn herren sin*» (13:13, 16). Etter dette kommer han med et bud disiplene skal adlyde; elsk hverandre (13:34), og når Jesus gir løftet om Ånden (14:16-17) understreker han flere ganger at å elske han er å holde hans bud (14:15, 21, 23-24).⁹¹

I kapittel 15 fortsetter formaningen til lydighet gjennom bilde på vintreet og grenene. Disiplene er forlengelser av treet, ikke likestilt med treet. Jesus gjentar deretter det sentrale med lydighet når han sier at å være lydige er å bli i hans kjærlighet. Å si at Jesu bruk av *filos* er en tale til likestilte, sier Eng ville være en motsigelse mot de gjentatte henvisningene til lydighet og underordning som vi finner i opptrappingen til 15:13-16.

(2) *Rollefordelingen i kap. 15.* Rollefordelingen i Joh. 15 peker mot gjensidighet og lydighet. I bilde på vintreet og grenene er disiplene avhengig av Jesus. Han er treet, de er grenene. Uten han kan de ikke ingenting gjøre (v.5). Når Jesu oppgave er å gi sitt liv (v. 13), så er disiplenes oppgave å lyde (v. 14)⁹² Disiplene skal få be til Far, som skal gi dem det de ber om (v. 16), men disiplene må bære frukt (v. 16). Samtidig som relasjonen i Joh. 15 inneholder en varme, så er det også en tydelig asymmetrisk rollefordeling.⁹³

(3) *Betingelsen i 15:14.* Så til et annet sentralt punkt fra Engs artikkel: Det kan argumenteres for at vennskapet med Jesus fra disiplenes side ikke er avhengig av disiplenes lydighet. Jeg siterer Herman Ridderbos fra Engs artikkel: “*Jesus does not mean that he makes his friendship with them dependent on their obedience to his commandments.*”⁹⁴

Eng er dedikert til å vise at lydighet er en betingelse for vennskap med Jesus. Han viser blant annet til oppbyggingen av setningen i vers 14, hvor vi finner ordet *ean* (hvis). I alle tilfellene i evangeliet hvor dette ordet kommer sammen med verb i presens, som det gjør her, formidler det noe betinget (3:2; 5:29; 7:51).⁹⁵

⁹⁰ Eng, 58

⁹¹ Eng, 58

⁹² Eng, 58

⁹³ Eng, 59

⁹⁴ Eng, 59

⁹⁵ Eng, 59

Frigjørelse av slaver

Videre trekker Eng frem flere argumenter som taler for at forholdet mellom Jesus og disiplene skal forstås som et patron-klient forhold, og gjør dette ved å vise at forholdet har gått fra å være et herre-slave-forhold til å bli et patron-klient forhold.

Det eldste patron-klientforhold bestod av en herre og en slave, som enten har kjøpt seg fri eller gjort seg fortjent til sin frihet gjennom trofast tjeneste.⁹⁶ Når en slave ble frigjort inngikk han/hun et gjensidig forhold med sin tidligere herre, nemlig patron-klient forhold. Det var da allment forstått at forholdet de da inngikk fortsatt var preget av plikt og lojalitet. Det var normalt at den tidligere slaven fortsatt gjennomførte tjenester, som også kunne henge i, gjennom generasjoner, selv om slaven hadde gjort seg fortjent til sin frihet.⁹⁷

“*The attachment of the freedman’s obligation to his former master was inseverable.* (ufravikelig)”⁹⁸ Den som var frigjort fra slaveri var med andre ord fortsatt bundet. Litt forenklet kan man kanskje forestille seg en herre si til sin kommende klient: ‘Jeg har gitt deg friheten, nå krever jeg at du er lydige, basert på lojaliteten til meg, som har gitt deg frihet.’⁹⁹

Fra slave til klient

Eng forsøker å vise at setningen i 15:15 kan sammenlignes med en slaves frigjørelse fra sin herre, og at disiplene nå entrer et patron-klient forhold slik: «*Jeg kaller dere ikke lenger tjenere, for tjeneren vet ikke hva Herrens hans gjør. Jeg kaller dere venner, for jeg har gjort kjent for dere alt jeg har hørt av min Far*». Jesus har omtalt seg som herre etter fotvasken (13:13-14) og sier nå at de ikke lenger er slaver.

Eng mener 15:15 beskriver to karakteristikk ved vennskap. (1) En venn gjør som han har blitt fortalt. Disiplene er forventet å skulle adlyde Jesu bud, basert på sosial gjensidighet. Som mottakere av den største kjærlighetshandlingen, Jesus sitt offer for dem (v. 13), er de forventet å skulle adlyde slik en klient adlød en patron. (2) En venn er ikke lenger slave. Disiplene har fått åpenbart alt Jesus har hørt av Faderen (v. 15), og har dermed blitt rykket opp fra slaver til venner.

⁹⁶ Eng, 60

⁹⁷ Eng, 60

⁹⁸ Eng, 60

⁹⁹ Eng, 60

Jesus som mellommann

Et videre poeng for Eng er at Jesus sin posisjon som mellommann, minner om en mellommann-rolle som var vanlig i patron-klient-forhold.¹⁰⁰ En patron kunne gi tilgang på goder via en annen patron, slik Jesus gjør på vegne av Faderen. En lokal politiker kunne for eksempel dra nytte av å være en mellommann mellom keiseren og folket.¹⁰¹ De som hadde tillit hos både patronen og klienten og som hadde «en fot i begge verdener» ble sett på som de beste mellommennene. Dette minner om utsagn vi finner om Jesus generelt i avskjedstalen (f.eks. Joh. 14:6, 7, 10; 16:23-27).

Oppsummering av kapittel 2:

I dette kapittelet har jeg vist ulike måter vennskapet med Jesus kan kreve noe av disiplene. Jeg startet med å se at Jesu avskjedstale kan tolkes som en vennsramsramme, og dette belyser all interaksjon mellom disiplene i evangeliet. Det er her de fleste av instruksene fra Jesus til disiplene kommer, som kan fortelle oss at vennskap med Jesus kan kreve noe.

Deretter påpekte jeg asymmetrien i vennskapet ved å se på prologen. Jesus var der da alt ble til, han var en skapelsesdeltager. Samtidig ble han kjøtt og blod, han ble menneske. Denne tosidigheten viser oss at forholdet både kan tolkes symmetrisk og asymmetrisk. Hvis asymmetrien blir for stor kan vennskap bli vanskelig.

Jeg har sett at å være villige til å gi sitt liv i vennskapet med Jesus ikke nødvendigvis betyr at disiplene skal vente på den rette anledningen for å bli martyrer. Men det innebærer utallige muligheter for disiplene til å gjøre mindre dramatiske offer.

I Johannesevangeliet er det en pågående konflikt mellom lyset og mørket som vi blir introdusert allerede i prologen. Den representerer Jesus sin kamp mot de onde kreftene i verden. Som Jesu venner tar de del i denne kampen, som både har en åndelig og en praktisk dimensjon. Disiplene skal tjene hverandre i form av kjærlighetshandlinger i de onde kreftenes nærvær, som samtidig konfronterer de onde kreftene. Å tjene hverandre i fiendtlighetens nærvær utfordrer fiendtligheten.

Jeg tok med meg tanken fra antikken om at valg av venner kunne bety valg av fiender. Den tradisjonelle venn/fiende-kontrasten hjalp oss å se at vennskap med Jesus ikke kommer uten

¹⁰⁰ Eng, 62

¹⁰¹ Eng, 62

en pris. Offeret de må gjøre er å risikere hatet fra verden når de velger vennskap med Jesus. Denne venn/fiende-kontrasten var med å tydeliggjøre at vennskap med Jesus krever full dedikasjon. Jeg så at disiplene måtte velge mellom vennskap med Jesus eller vennskap med verden. I utfordrende veivalg i vennskapet må lojaliteten til vennskapet med Jesus gå foran lojaliteten til noe annet som kan stå i veien for det.

Så har jeg sett at disiplene må bli i Jesus og bære frukt slik grenene blir på vintreet. Dette innebærer å være lydige til Jesus slik Jesus er lydige til Faderen, og det viste oss at kjærlighet gir seg til kjenne gjennom lydighet. Deretter så jeg at vennsapsutsagnene i Joh. 15 kan tolkes i retning av et patron-klient forhold, og at et slikt forhold åpenbart stiller krav til disiplene. Hvis disiplene skal forstås som klienter er det altså nødt til å lyde Jesu bud for å kunne kalle han sin venn. Slik blir vennskapet med Jesus noe som krever noe av disiplene.

Frem til nå har jeg presentert et delmål i denne oppgaven: Å vise at disiplene skal ofre noe. Det jeg nå skal se er at det disiplene får av vennskapet overskygger dette offeret.

2. Vennskapet gir disiplene noe

I dette kapitlet skal jeg vise at vennskap med Jesus i Johannesevangeliet ikke bare krever noe av disiplene, det gir dem noe. Dette skal jeg se på flere måter. Jeg skal blant annet se på tekster som viser oss at vennskapet med Jesus ligner de dydsbaserte vennskapene i antikken. Når Jesus inviterer til vennskap, er det det nære og intime vennskapet det er snakk om, ikke de formelle. Disse var preget av ærlighet, intimitet og enhet og en venn lette etter en anledning til å hjelpe og var villig til å gi sitt liv. Når man er venn med dyd som utgangspunkt var man mer opptatt av å gagne den andre framfor seg selv, og man konkurrerte om å hjelpe hverandre mest. Ved å si at Jesus sitt vennskap til disiplene er dydsbaserte er de disse godene disiplene drar nytte av.

Som jeg så vil for stor asymmetri stå i veien for et vennskap. Dette kapitlet vil forsøke å vise symmetrien i vennskapet. Jeg skal også se på tekster som viser andre aspekter som gir disiplene noe. Dette kan være indirekte goder, eller tekster som forteller at disiplene nyter godt av rollefordelingen. Alle disse er aspekter som viser at disiplenes offer overskygges av det gode de får av vennskapet.

Fellesskapsbyggende bud:

Innledningsvis vil jeg trekke frem et aspekt ved kjærlighetsbudet i Johannesevangeliet som indirekte forteller at Jesus anerkjenner disiplenes behov for å ta imot, når de gir.

I vennskapet med Jesus skal disiplene gjøre det Jesus befaler dem (15:14), og budet Jesus gir er som vi har sett, «elsk hverandre.» (13:34; 15:12, 17). De synoptiske evangeliene baserer seg på det gammeltestamentlige budet fra 3. Mosebok «(...) *du skal elske din neste som deg selv*» (19:18). Johannesevangeliet skiller seg fra denne tradisjonen, da budet ikke rettes mot «sin neste», men mot «hverandre». Jesus sier etter fotvasken: «*Et nytt bud gir jeg dere: Dere skal elske hverandre. Som jeg har elsket dere, skal dere elske hverandre.*» (13:34)

Koester trekker frem to punkter fra dette budet: (1) Grunnlaget for kjærligheten endres.¹⁰² Det tradisjonelle nestekjærlighetsbudet gjør selv-kjærlighet til grunnlaget. En skal elske videre slik en elsker seg selv. I budet i Johannesevangeliet er det kjærligheten Jesus gir som er grunnlaget. Kjærligheten de skal jeg videre er en kjærlighet de har mottatt av Jesus.

¹⁰² Koester, 194

(2) Retningen for kjærligheten endres. Det tradisjonelle budet snakker om kjærlighet for sin neste, men det nye budet snakker om kjærlighet for hverandre. Slik formidler budet også gjensidigheten, som jo var sentralt i antikke vennskap. Med andre ord: det er et fellesskapsbyggende bud. Når menneskene gir og mottar kjærlighet dannes det et fellesskap. Koester skriver videre: “*The commandment recognizes that Jesus’ followers need to continue receiving love even as they give love. The giving and receiving of love within the community enables them to continue on the path of discipleship.*”¹⁰³

I lys av kjærlighetsbudet i evangeliet, kan man si at når Jesus gir sine venner befalinger i evangeliet som krever noe av dem, og tolke det slik at han anerkjenner behovet de har for å få kjærlighet samtidig som de gir kjærlighet. I det neste avsnittet vil jeg vende tilbake til teksten hvor døperen Johannes snakker om sitt vennskap med Jesus.

Bruden og brudgommen

Nå skal jeg utfordre asymmetrien jeg så over i døperen Johannes sitt bilde på bruden og brudgommen. Vennskapet jeg skildret over mellom Jesus og døperen Johannes var preget av asymmetri. Døperen Johannes gleder seg over at alle nå går til Jesus. Når døperen får høre at flere folk begynner å gå til Jesus fremfor å gå til seg selv, blir han glad (3:29). Døperen har en uselvvisk holdning og viser en villighet til å bli mindre fremtredende. Johannes er jo klar over at Jesus skal vokse og han selv skal avta (v. 30).

Døperen er sendt ut i forkant for å gjøre «*Herrens vei rett*» (1:23), og nå har det kommet dit at målet for hans oppdrag er nådd, Jesus er klar til å ta over. Gleden er nå døperen sin, fullt og helt (3:29), og gleden over at Jesus nå kan ta over vitner om at Jesus og døperen er på et felles oppdrag.¹⁰⁴ Oppdraget de er ute på har sitt opphav i Guds kjærlighet til verden (3:16).

Man kan også si at døperen er en figur som speiler Ånden.¹⁰⁵ Ånden skal vitne etter Jesus har dratt (16:13) og døperen vitner før Jesus har kommet. Og man kan påstå at Jesus og døperen har sitt opphav i samme fellesskap med Gud, og at de begge ønsker å fullende Guds vilje, som er å åpne verden for Gud. Gusa skriver: «*Hans glæde er oppfylt, i kraft af at Jesus,*

¹⁰³ Koester, 194-5

¹⁰⁴ Gusa, 209

¹⁰⁵ Gusa, 209

(brudgommen) nu er blevet forenet med disiplene (bruden) i et fællesskab, der skal åbne verden for Gud.»¹⁰⁶

Hvis vi skal se døperens glede som et tegn på hans felles forståelse av oppdraget og speile døperen med Ånden, kan dette tyde på en likhet som utjevner en tydelig asymmetri.

Ordet glede (*chara*) nevnes åtte ganger i Johannesevangeliet. Syv av disse finner vi i Jesu avskjedstale, som jeg har sett er en vennskapsramme, og som forteller oss at det er sannsynlig å tenke at det er en glede som også er forbundet med selve vennskapet som døperen Johannes kjenner på.

I tillegg vil jeg trekke frem at gleden knyttes sammen med åpenbaring i avskjedstalen. Når Jesus åpenbarer Faderens vilje gjør han det «*for at min glede kan være i dere*» (15:11). Denne skal vi komme tilbake til. Men med kunnskap vi har om at åpenbaring av intim kunnskap var et kjennetegn i vennskap i antikken, blir også dette et argument for å si at vennskapet mellom Jesus og døperen er symmetrisk.

Ut fra dette kan vi si at vennskapet mellom Jesus og døperen Johannes fungerer like godt som et forbilde som vennskapet mellom Jesus og disiplene. Vennskapet Jesus inviterer til er preget av symmetri, glede og åpenbaring.

«Én sår og en annen høster»

I samtale mellom Jesus og disiplene i kapittel 4 skjer det en rollefordeling. I denne teksten vil vise at disiplene drar nytte av rollefordelingen i vennskapet. Jesus sier:

«Her er dette ordet sant: 'Én sår og en annen høster.' Jeg har sendt dere ut for å høste det dere ikke har hatt noe arbeid med. Andre har arbeidet, og dere har gått inn i det arbeidet de har gjort.» (4:37-38)

Konteksten her er at Jesus akkurat har snakket med en Samaritansk kvinne som har gått inn i byen sin for å vitne om han (v. 28-29). Mens de er på vei til han kommer disiplene og vil at han skal spise (v. 31). Jesus har ikke tid til å spise, fordi det er så mye arbeid (v. 35), og fordi hans mat er å gjøre sin Fars vilje (v. 34). Jesus er mer opptatt av at markene er klare til innhøsting (v. 35)

¹⁰⁶ Gusa, 209

Her vil jeg trekke frem betydningen av ordene «så» og «høste» og vise at det kan gi oss noe om vennskapet Jesus inviterer inn i. Ordet som blir brukt for å så er knyttet til et tungt arbeid: *kopiaō* betyr strev, tungt arbeid og arbeid som sliter en ut.¹⁰⁷ *therizō*, ordet for å høste er betydelig mindre strevsomt, og det betyr å samle og sanke.

Det er én som sår og én som høster. Disiplene er sendt for å høste, hvem som sår står det ikke noe om. Beasley-Murray foreslår Jesus selv, døperen Johannes eller kvinnen ved brønnen.¹⁰⁸ Keener påpeker at disiplene akkurat har vært inne i samme by kvinnen løp inn i, uten særlig effekt, mens Jesus har vitnet til én kvinne og mange fra byen kommer for å høre (v. 40). Slik kan man tolke at arbeidet er gjort av Jesus. Det er Jesus som gjør den tunge og strevsomme jobben. Disiplenes skal samle og sanke, som er den betydelige lettere delen av jobben.

Denne rollefordelingen kan vise oss noe sentral ved vennskapet Jesus inviterer disiplene inn i: Disiplene blir kalt til å gjøre noe i vennskapet med Jesus. De skal ikke bare følge Jesus uten noen retning, men de har fått tildelt en oppgave. De skal løfte blikket og se på markene (v. 35), og de skal samle inn det som er klart til å samles inn. Men Jesus har fått den betydelige tyngre delen av jobben, og jobben han må gjøre overskygger de utfordringene disiplene må forholde seg til i vennskapet.

Resultatet av innhøstingen disiplene skal gjøre påpeker enda et aspekt som viser oss at disiplene får noe i vennskapet med Jesus: «*Den som høster, får sin lønn og samler inn grøde for det evige liv, slik at den som sår og den som høster, kan glede seg sammen.*» (v. 36) Disiplene skal få evig liv, som etterfølges av glede.

Ærlighet og likhet

Nå vil jeg vise at Jesus inviterer disiplene inn i dydsbaserte vennskap, og trekke frem ærlighet og likhet.

Over så vi at ærlighet (*parrhesia*) er å finne i samme linkage group som filos. Når man snakket om vennskap, var ikke tanken om ærlighet langt unna. Vi så over at kontrasten til ærlighet er smiger. Vi leste Plutark skille mellom en ærlig venn og en smigrervenn.

Aristoteles definerer en smigrer som en som er vennlig for selv å få noe ut av det.¹⁰⁹ Nå skal

¹⁰⁷ Brannan, Lexham Research Lexicons, Hentet fra

¹⁰⁸ Beasley-Murray, 64

¹⁰⁹ Konstan, 102

vi trekke frem to tekster hvor ordet *parrhesia* dukker opp og koble det til vennskapet mellom Jesus og disiplene.

Pilatus:

I den første teksten finner vi enda en av de seks filos-forekomstene i Johannesevangeliet. Her brukes den i en annen kontekst enn mellom Jesus og disiplene, men teksten den dukker opp i kan allikevel fortelle oss noe om vennskapet mellom Jesus og disiplene. Jesus er i ferd med å bli dømt til døden av Pilatus, og man kan si at Pilatus velger å være en smigrer fremfor en venn. Han vil egentlig sette Jesus fri, men snur etter en kommentar fra jødene:

«Men jødene ropte: «Gir du ham fri, er du ikke keiserens venn (filos).»» (19:12)

Pilatus står her i en spenning mellom å være lojal til sine egne ønsker: «Etter dette ville Pilatus gi ham fri» (v. 12), og en lojalitet til keiserens ønsker, som er å beholde sin makt som keiser. Her blir igjen venn/fiende kontrasten synlig. Til syvende og sist kan man si at Pilatus velger mellom vennskap med Jesus eller vennskap med verden, og i dette valget lander han på vennskap med verden.

Pilatus våger ikke å holde fast på det han egentlig mener, at Jesus er uskyldig. I lojalitet til keiseren velger han altså å trosse ærligheten som han egentlig kjenner, og redder sitt eget skinn. Koester skriver: «Here friendship is reduced to self-interest».¹¹⁰

Filos-bruken her er lett å sette opp som en kontrast til de dydsbaserte vennskapene. I tillegg var man i de dydsbaserte vennskapene mer opptatt av hva man kunne gi til en venn enn hvilken nytte man kunne dra ut av vennskapet. Pilatus er mer opptatt av å ivareta sin posisjon enn å være en venn av Jesus. Vennskap med Jesus er motsatsen til dette i evangeliet, og skiller seg ut på to steder her: De er ikke nyttebaserte, men uselviske og de er ikke smigrende, men ærlige.

Disiplene

En dialog mellom disiplene og Jesus i avskjedstalen viser oss *parrhesia* også dukker opp i samtale med disiplene. Jesus sier i 16:25 at han fram til nå har talt i lignelser, men vil fra nå av vil begynne å tale rett fram (*parrhesia*). Så leser vi disiplene si i vers 29: «Nå taler du rett fram (*parrhesia*) og ikke i bilder» (16:29).

¹¹⁰ Koester, 198

Responsen til disiplene kan også fortelle oss at denne ærligheten har trigget en åpenbaring. Jesus er i Johannesevangeliet kommet for å vekke tro (3:16; 6:29, 35, 47; 16:9). Dette er gjerningen han ber sine etterfølgere om å gjøre (6:29). Når disiplene nå har opplevd at han taler med *parrhesia* så vekker det tro hos dem. «*Nå forstår vi (...). Derfor tror vi (...)*» (30).

Intimitet og oppstandelse

Jeg har til nå kommentert fem av de seks filos-forekomstene, og vi skal vi se på teksten hvor den siste dukker opp. Denne kommer i forbindelse med Lasarus sin død og oppvåkning, og denne teksten i kapittel 11 forteller oss noe om intimitet og den sier oss om et annet sentralt aspekt i vennskapet med Jesus: oppstandelsen.

Venn med Lasarus

I fortellingen om Lasarus som vekkes opp fra de døde får Jesus først vite av Maria at han er blitt syk. Hun sier: «*Herre, han som du er så glad i (fileo), er syk*» (11:3). Like etter at Jesus har sagt at denne sykdommen ikke skal lede til døden leser vi at «*Jesus var glad i (agape) Marta og hennes søster og Lasarus.*» (v. 5) Senere sier Jesus til disiplene: «*Vår venn (filos) Lasarus er sovnet, men jeg går og vekker han*» (v. 11)

Disse setningene i starten av kapittel 11 inneholder både filos, fileo og agape. Dette er ordlag fra evangelisten som minner om intimitet og nærhet til kontrast fra bruken av filos om Pilatus i kap. 19. Jesus har et nært forhold til Lasarus og søstrene, som representanter for disiplene, og det står at han elsket (*agape*) Marta, Maria og Lasarus. *Agape* er den uselviske kjærligheten. Jesus kaller Lasarus direkte for venn, og det vitner helt tydelig om et intimt og nært vennskap. Ingen andre steder i evangeliet kaller Jesus noe enkeltmenneske for *filos*.

I lys av dette kan vi si at Jesus inviterer disiplene inn i et forhold preget av intimitet og uselvvisk kjærlighet.

Oppstandelse

Konteksten til 11:11 (Lasarus står opp og Jesus *er* oppstandelsen), viser oss at døden, og selvofferet, ikke har siste ordet. I tillegg til at disiplene nyter en intimitet i vennskapet med Jesus får de også løftet om et evig liv. Når Jesus annonserer for disiplene at Lasarus er død sier han først at han har sovnet. Dette var ikke en uvanlig måte å omtale noen som var døde på i

jødisk kontekst,¹¹¹ men i jødisk kontekst var ikke søvnen knyttet til en oppvåkning igjen.

11:11 er en kontrast til det, for her sier Jesus at han skal vekke Lasarus.

Vi vet at Jesus er kommet for å gi de som tror på han evig liv (3:16; 6:47), men disiplene til Jesus har i Johannesevangeliet enda ikke sett han vekke noen opp fra de døde. Derfor er det en naturlig respons når Marta sier til Jesus «*Herre, hadde du vært her, var ikke broren min død*» (11:21).

Men Jesus må minne Marta på at han er oppstandelsen og livet (v. 25), og den som lever og tror skal aldri dø (v. 26). Og så viser han at han har makten til å vekke Lasarus opp fra de døde, også her på jorden. Disiplene blir dermed oppfordret til å ikke bare se på søvnen som en død, men som en søvn de skal stå opp fra gjennom Jesus.¹¹²

I prologen fant vi en asymmetri mellom Jesus og disiplene, fordi Jesus er både Gud og menneske. Når disiplene får del i oppstandelsen, får de samtidig del i den guddommelige siden til Jesus. Jesus var en skapelsesdeltager, som har makt over døden og livet, inviterer disiplene inn i et vennskap hvor døden ikke har siste ordet. Og han inviterer de til evig liv. Asymmetrien jevnes altså ut enda mer.

Slik gjør Jesus en vennskapstjeneste som ingen annen venn i antikken kunne gjøre. Idealet i antikken var jo at man skulle være villig til å dø for sin venn, og dette kunne også være for at vennen skulle slippe å dø selv. Vi så for eksempel Akilles, som gjerne skulle vært dø i stedet for sin venn Patroklos. Men med vennskapet mellom Jesus og Lasarus snus dette på hode: Det Jesus, den levende vennen, gjør her, er å gjøre den døde vennen levende igjen.

Denne omsnuingen viser oss at vennskap med Jesus er mer enn hva vennskap var mellom venner ellers i antikken. Det minner oss om at Jesus besitter mer enn bare vennskapsdyder, han besitter skapermakt (1:1). Sagt på en annen måte kan vi si at Jesus gir tilgang til vennskap med seg selv både på det symmetriske planet, som mennesket, men også på det asymmetriske planet, som Gud. Og oppstandelse er en av godene disiplene kan nyte godt av i vennskapet med Jesus. Videre vil jeg peke på Åndens rolle i vennskapet mellom Jesus og disiplene.

¹¹¹ Beasley-Murray, 188: "That Lazarus has "fallen asleep" employs a familiar image of death"

¹¹² Beasley-Murray, 189

Ånden/parakletos

Når disiplene er kalt til et vennskap som krever noe skal de ikke gå alene, selv om Jesus skal dra fra dem. En sentral del av avskjedstalen er at Jesus skal sende Talsmannen (*parakletos*), og vi kan se at bud Jesus gir disiplene, går hånd i hånd med løftene om at han gir om Den hellige ånd. Nå vil jeg vise noen tekster som viser at når vennskapet krever noe, så skal de ikke gå alene.

Å elske er å lyde: «*Dersom dere elsker meg, holder dere mine bud.*» (14:15) Men ikke uten hjelp av Talsmannen (*parakletos*): «*Og jeg vil be min Far, og han skal gi dere en annen talsmann, som skal være hos dere for alltid: sannhetens Ånd (...) han blir hos dere og skal være i dere.*» (14:16-17)

Å elske er å lyde: «*Den som elsker meg, vil holde fast på mitt ord*» (14:23) Men ikke uten hjelp av Talsmannen: «*Men Talsmannen, Den hellige ånd, som Far skal sende i mitt navn, skal lære dere alt og minne dere om alt det jeg har sagt dere.*» (14:26)

Disiplene er kalt til å vitne (15:27), men Talsmannen er først kalt til å vitne: «*Når Talsmannen kommer, han som jeg skal sende dere fra Far, sannhetens Ånd som går ut fra Far, da skal han vitne om meg.*» (15:26) I alle disse eksemplene på oppgaver disiplene får i kontekst av avskjedstalen går Talsmannen med.

Gusa sier at talsmannens oppgave i Johannesevangeliet er todelt: (1) Å dømme, anklage og konfrontere verden og dens onde krefter, og (2) å trøste, veilede og lære disiplene om Jesus.¹¹³ Med andre ord, Jesu venner får både hjelp i konfrontering av de onde kreftene i verden, og trøst, læring og veiledning. Talsmannen skal opprettholde og utfolde vennskapet mellom Jesus og disiplene.¹¹⁴

Ånden kan også tolkes som venn. Gusa påpeker videre at når relasjonen mellom Jesus og disiplene karakteriseres som et vennskap (15:14-15), og alt det som karakteriserer Jesus blir videreført til talsmannen (16:13), er det også nærliggende å si at forholdet mellom disiplene og talsmannen også skal forstås som et vennskap.¹¹⁵ Ånden viderefører vennskapet mellom disiplene og Jesus når Jesus har dratt, og med Ånden som venn, veileder, trøster og lærer går ikke disiplene alene i det som kan kreve noe av dem.

¹¹³ Gusa, 195

¹¹⁴ Gusa, 193

¹¹⁵ Gusa, 197

Den gode gjeteren

Den siste teksten jeg vil trekke fram viser oss at vennskapet med Jesus er preget av lojalitet, og fortellingen om den gode gjeteren sier meg noe om dette. Denne teksten kan kobles direkte til 15:13.

«Jeg er den gode gjeteren. Den gode gjeteren gir sitt liv for sauene (...) Jeg gir mitt liv for sauene (...). Far elsker meg fordi jeg gir livet mitt for siden å ta det tilbake. Ingen tar mitt liv, jeg gir det frivillig.» (10:11, 15, 17-18).

Kontrasten mellom gjeteren og leiekaren i denne fortellingen minner oss om venner i antikken som var opptatt av nytte og venner som var uselviske. *«Men den som er leiekar og ikke gjeter, og som selv ikke eier sauene, han forlater dem og flykter når han ser ulven komme (...).»* (v. 12) Leiekaren har ikke omsorg for sauene (v. 13). Man kan si at gjeteren trekker seg ut av forholdet så snart det ikke er flere fordeler å hente.¹¹⁶

Jesus gjør det motsatte, han skal ofre seg. Jesus har omsorg for sauene, og han gir sitt liv frivillig, som vitner om det motsatte av et nyttevennskap.

Når disiplene er venner med Jesus kan man tolke det som at de tar del i enheten mellom Faderen og Sønnen. Gusa og Culy så på enheten som målet for vennskapet. Det kan fortellingen om Jesus som den gode gjeteren belyse. *«Jeg kjenner (ginåskå) mine, og mine kjenner meg, slik som Far kjenner meg og jeg kjenner Far. Jeg gir mitt liv for sauene»* (v. 14-15)

Beasley-Murray påpeker at vi i disse versene ser eksempel på hvordan konsepter fra forskjellige språk kan kobles sammen.¹¹⁷ I Gresk tradisjon kan man forstå kunnskap (*ginåskå*) som noe man «ser», for å gripe et konsept. I Hebraisk tradisjon betyr kunnskap å erfare noe. Når man snakker om religion, kan man da på Gresk si at å kunnskapen om Gud primært handler om å reflektere over den guddommelige virkeligheten, mens i Hebraisk tradisjon betyr det å gå inn i et forhold med Gud.¹¹⁸ Jeg vil si den norske oversettelsen «kjenne» dekker dette godt.

¹¹⁶ Gusa, 157

¹¹⁷ Beasley-Murray, 170

¹¹⁸ Beasley-Murray, 170

Med dette som bakgrunn kan versene 14-15 ha en konkret mening: Den gjensidige kjennskapen mellom gjeteren og sauene betegner et intimt fellesskap som reflekterer kjærlighetsfellesskapet mellom Faderen og Sønnen.¹¹⁹ Og som vi så over skal ikke fellesskapet bare reflektere denne enheten. Den skal ha sitt utgangspunkt i den (17:21).

Oppsummering av kapittel 3

I dette kapittelet har vi sett på hvordan vennskapet gir disiplene noe. Både direkte ved at vennskapet er dydsbasert, og indirekte gjennom sider ved vennskapet som disiplene nyter godt av.

Først så jeg at en detalj ved kjærlighetsbudet. Budet, som skiller seg fra nestekjærlighetsbudet andre steder, anerkjenner disiplenes behov for å ta imot kjærlighet samtidig som de gir kjærlighet. Deretter utfordret vi bilde vi presenterte i forrige kapittel om asymmetrien i vennskapet mellom døperen Johannes og Jesus. Jo mer asymmetrisk forholdet er desto vanskeligere blir det å opprettholde vennskapet, og en ny vinkling viste oss at det også fantes en symmetri. Vi så at man kunne tolke gleden døperen kjente på som et tegn på at han og Jesus hadde en felles forståelse av oppdraget de var satt til. I tillegg så vi at man kunne speile døperen med Ånden, ettersom begge har en oppgave i å skulle vitne om Jesus, døperen før og Ånden etter Jesu virke. Begge disse tingene vitner om symmetri i relasjonen og deres vennskap er preget av symmetri, glede og åpenbaring.

Etter dette så jeg at rollefordelingen gir Jesu en tyngre del av jobben enn det disiplene får. Disiplene har fått tildelt en oppgave, men Jesus er den som strever og gjør den tunge jobben. Dette nyter disiplene godt av når oppgaven de får er å høste, samle og sanke.

Vennskapet med Jesus innebar ærlighet og uselvviskhet, til kontrast fra filos-bruken i samtalen mellom Pilatus og jødene hvor filos forbindes med nytte og smiger. Senere så jeg at vennskapet mellom Jesus og Lasarus og språket i denne teksten var preget av intimitet, nærhet og uselvvisk kjærlighet. I tillegg påpekte vi at oppstandelsen, som er sentral i denne teksten, er en av godene disiplene får nytte godt av i vennskapet med Jesus. Og vennskapet med Jesus, som er oppstandelsen og livet, gir disiplene tilgang til vennskap både på et symmetrisk og et asymmetrisk plan.

¹¹⁹ Beasley-Murray, 170

Når vennskapet krever noe av disiplene har de fått talsmannen som skal gå med dem. Talsmannens oppgave er å være venn, trøste, lære og veilede disiplene. Til slutt så jeg at fortellingen om Jesus som den gode gjeteren kan fortelle oss at Jesus ikke inviterer til et nyttebasert vennskap, men et vennskap med omsorg og uselviskhet, og det inviterer disiplene til intimiteten Faderen og Sønnen deler.

4. Samtidigheten

I dette kapittelet vil jeg gjøre en oppsamling og spissing av momenter jeg har funnet i oppgaven til nå. Denne spissingen skal hjelpe oss å se det jeg har forsøkt å vise: at vennskap både krever noe og gir noe til disiplene, men det de får overskygger det de må gi. Jeg sa innledningsvis at vennskapet gir mer enn det tar og denne spissingen skal hjelpe oss å se dette.

I denne delen skal vi blant med utgangspunkt i spenningen mellom symmetri og asymmetri og Engs artikkel se på de sentrale versene 15:13-15.

Patron-klient forhold og lydighet

Eng viser på en troverdig måte hvordan bruken av filos kan tolkes i retning av et patron-klient forhold mellom Jesus og disiplene. Hans fremstilling understreker det vi så om vennskap i antikken i første kapittel, nemlig at filos også kunne være noe formelt. Jeg vil særlig trekke frem (1) rollen som mellommann. En patron var en mellommann med en fot i begge verdener, og dette gir sterke assosiasjoner til Jesus som både er Gud og menneske, og (2) overgangen som var vanlig fra slave til klient, som helt tydelig minner om det Jesus sier i 15:15: «*Jeg kaller dere ikke lenger tjenere (doulos)...*» I tillegg hjelper hans artikkel oss til å se hvor sentralt lydighet er.

Jesus kaller disiplene venner (15:15), men for at de skal kunne kalle han venner må de være lydige (15:14). Eng er også tydelig på dette i sin artikkel: lydighet først, så vennskap. Nå har jeg lyst til å gå tilbake til dette verset (15:14) for å se på rekkefølgen av vennskap og lydighet. Hvis lydighet kommer først kan det tale for at forholdet er mer asymmetrisk, og at det ligner mindre på et intimt og nært vennskap. I oppgaven så langt har vi sagt at jo mer asymmetrisk forholdet er, desto vanskeligere blir det å kalle det vennskap. Mer lydighet kan tale for mer asymmetri, og igjen kan man si at det krever mer av disiplene. Vi skal se på hvordan åpenbaringen Jesus har gitt disiplene kaster lys på tematikken.

Når vi leser verset på nytt kan man lure på om det i det hele tatt er nødvendig å lure på hva som kommer først: «*Dere er mine venner hvis dere gjør det jeg befaler dere.*» I denne setningen er det klart at vennskap kommer etter lydighet. Men verset må leses i sin kontekst. Og både nærkonteksten og evangeliet ellers gjør det mulig å stille spørsmålet om hva som kommer først.

Åpenbaring og nåde

Åpenbaringen Jesus gir disiplene er det som gjør at disiplene ikke lenger er slaver, de vet nå alt Jesus har hørt (15:15). John Fitzgerald påpeker i sin artikkel «Christian Friendship: John, Paul, and the Philippians», at i et standard antikt vennskap så forutsetter vennskap en åpenbaring. Et eksempel på dette så vi over, hvor Plutark bedømte en annens karakter for å undersøke om intimitet var mulig med den personen. Med dette utgangspunktet kunne Jesus sagt til disiplene: «Nå har vi vært sammen i tre år, og i løpet av denne perioden har jeg lært å stole på dere. Vi har nå blitt venner og derfor vil jeg nå åpenbare for dere det jeg har hørt fra Far.»¹²⁰ Men Jesus gjør ikke dette, sier Fitzgerald. Disiplene viser i Johannesevangeliet at Jesus ikke kan stole på dem. Peter fornekter Jesus (18:15-18, 25-27) og andre forlater han (16:32). Logikken er i stedet snudd: «*Jeg kaller dere venner, for jeg har gjort kjent for dere alt jeg har hørt av min Far*» (15:15).

Åpenbaringen skaper vennskap, heller enn å forutsette det.¹²¹ Fitzgerald sier videre: “*Jesus discloses everything to the disciples in spite of the fact that they are unreliable. Stated theologically, it is grace (1:17)*”¹²² Videre sier Fitzgerald: “*The disciples continuing friendship depends on their willingness to follow his instructions (15:14)*”.¹²³ Jesus åpenbarer Faderens vilje på tross av deres utilregnelighet. Her kan man snu spørsmålet: Fra å handle om rekkefølgen på lydighet og vennskap til å handle om lydighet og åpenbaring. Vennskap kommer etter lydighet. Men før lydighet kommer åpenbaring. Vi ser at Fitzgerald ikke klarer å komme utenom problemet med hvorvidt man må være lydige for å være venner, men han understreker et viktig poeng: Det er Jesus som handler først. Han kaller de venner *fordi* han har gitt de åpenbaringen. De skal først ta imot, så skal de lyde. Selv om disiplene ikke *får* vennskap før lydighet, så *får* de åpenbaringen som gjør vennskapet mulig. Det er et vennskap preget av nåde.

Åpenbaring er knyttet til glede, som jeg så i forbindelse med døperen Johannes over. Dette blir også tydelig i kapittel 15 i vers 11: «*Dette har jeg sagt dere for at min glede kan være i dere og deres glede kan bli fullkommen*» (15:11). Glede (*chara*) nevnes som sagt åtte ganger i Johannesevangeliet, og syv av disse er i avskjedstalen, som er en vennsramsramme, og i

¹²⁰ Fitzgerald, 185

¹²¹ Fitzgerald, 185

¹²² Fitzgerald, 185

¹²³ Fitzgerald, 185

forbindelse med vennskapet mellom Jesus og døperen Johannes. Dermed er alle forekomstene av *chara* i Johannesevangeliet tilknyttet vennskapstematikken. Dette viser oss at åpenbaringen Jesus gir disiplene er knyttet til glede og at oppdraget Jesu venner sendes ut på er knyttet til glede.

Patron-klient forhold – problematisk?

Selv om Eng hjelper oss å se at det åpenbart er en kobling til patron-klient forhold er det flere ting som er problematisk med dette bilde. Patron-klient forhold var som vi har sett kjennetegnet ved å være (1) en personlig relasjon, i motsetning til en handelsmessig relasjon, (2) med en gjensidig utveksling av tjenester og gode og (3) den var asymmetrisk, med ulik status på de involverte, og derfor med ulik tilgang på tjenester og goder.¹²⁴ Men patron-klient forholdene var også med på å videreføre en dominansstruktur som skulle være en hjelpe til å opprettholde det samfunnsmessige hierarkiet.¹²⁵

Logikken bak patron-klient forholdene kunne dele samme logikk som «herskervennskap» hadde, som var vennskap som bidro til å legemliggjøre både sosial underkastelse, tvang.¹²⁶ I tillegg var motivasjonen i et patron-klientforhold å oppnå profitt; økning av ressurser, ære og status.¹²⁷ Relasjonene som var bak patron-klient forholdene kunne variere i så stor grad, at når man overfører de til Jesu forhold til disiplene så må dette gjøres med varsomhet.

I tillegg vil jeg spørre hvorvidt det er nødvendig å argumentere for at forholdene skulle leses med disse brillene alene. Jeg mener en mer nyansert lesning er mer nyttig. En mer nyansert lesning har med seg et større bilde av antikke vennskap og har med seg at utgangspunktet for vennskapet: åpenbaringen.

Eng virker også å komme til en lignende konklusjon i sin artikkel når han skriver: “*When one is brought into a patron-client relationship as a result of an act of benefit, the recipients respond with loyalty, ready to carry out duties to the patron in gratitude.*”¹²⁸ I denne setningen er det en overvekt av positive ord knyttet til vennskapet. Jeg vil trekke frem tre nøkkelord: *benefit* (*fordel*), *recipients* (*mottagere*) og *gratitude* (*takknemlighet*). Den som skal være lojal og lydige har *mottatt* noe som et resultat av en *fordel* han er blitt gitt ut fra en

¹²⁴ Gusa, 28

¹²⁵ Gusa, 28

¹²⁶ Gusa, 28

¹²⁷ Seland, 18

¹²⁸ Eng, 59

takknemlighet. Dette belyser noe av det sentrale med det jeg ønsker å vise når jeg sier at disiplene får mer enn de gir i vennskapet med Jesus. Og med dette perspektivet kommer jeg selv til konklusjonen at forholdet var noe mer enn et patron-klient forhold.

Symmetri/asymmetri

Spenningen mellom symmetri og asymmetri utfordret oss i tanken på at Jesus skulle være venn med disiplene. Evangeliet introduseres med å formidle Jesus sine guddommelige sider, og at han både hadde skapt menneskene og nå ble menneske selv. Dette utfordrer tanken om Jesus som en symmetrisk venn. Som Aristoteles sa, er det vanskelig å opprettholde et vennskap med for store ulikheter, men vennskap kunne likevel være mulig. Jeg har sagt at disiplene inviteres inn i et vennskap hvor det de får av vennskapet overskygger offeret de må gjøre. Nå skal jeg forsøke å vise at spenningen symmetri/asymmetri viser dette.

Vi så at både Gusa og Culy så på enhet med Faderen og Sønnen som vennskapets mål, vennskapets *telos*. Samtidig kommer de frem til dette på ulike måter, og jeg mener forskjellen på disse fremgangsmåtene sier oss noe viktig om spenningen.

Som vi så i innledningen velger Culy ut tre kjerneverdier fra antikken for å vise hvordan de kaster lys på lesningen av Johannesevangeliet: enhet, gjensidighet og likhet, og han bruker disse for å vise det at Johannesevangeliet snakker om et «ideelt vennskap». Dette ideelle vennskapet gir en smakebit på enheten disiplene skal dele med Faderen og Sønnen.¹²⁹ Ved å snakke om et ideelt vennskap tar Culy ideene fra antikken, gjør de til evangeliet sine for så å si at Johannesevangeliet formidler dette ideelle vennskapet. Ideen om ideelt vennskap har også blitt kritisert for å være uklar. I en anmeldelse av Culy's bok skriver Douglas Estes: “*Yet the ideal friendship concept is less clear, both as a modern explanation of ancient ideas and as a distinct point of the friendship motif in the Gospel.*”

Culy viser på en forbilledlig måte hvordan en ideell leser ville lest evangeliet, og han skildrer vennskapet mellom Jesus og disiplene på en måte som er i tråd med denne oppgaven. Men jeg mener at hans konsept om ideelt vennskap overser noe veldig viktig: Asymmetrien er ikke til å unngå, men den forteller oss noe viktig om vennskapet mellom Jesus og disiplene. Jeg sier ikke her at Culy forsøker å unngå asymmetrien, men at fokuset på et ideelt vennskap gjør at man kan overse noe viktig med spenningen.

¹²⁹ Culy, 188

Gusa kommer frem til sin konklusjon om at disiplene inviteres inn i enhet med Jesus og Faderen på en annen måte, som jeg mener gir asymmetrien bedre plass enn Culy's fremgangsmåte. Dette blir tydelig av hans tittel på avhandlingen: «Excentriske venner – Om vennskapet i Johannesevangeliet». Vennskapet med Jesus er en invitasjon inn i et eksentrisk vennskap, et vennskap utenom det vanlige. Gusa gir mer plass til asymmetrien.

Og her kommer vi til noe av kjernen i denne oppgaven. Jesus sier i 15:13: «*Ingen har større kjærlighet enn den som gir sitt liv for vennene sine.*» Dette verset er som vi har sett knutepunktet mellom flere ting. Her møter vi åpenbaringen for hvorfor Jesus kom til jorda (3:16). Her møter vi offeret som Jesus gjør i slutten av evangeliet. Og her møtes Johannesevangeliet og idealet om å dø for sin venn i antikken. Den kjærligheten som vi møter i vers 15:13 er den kjærligheten som har beseiret verden og gjort evig liv mulig, det er kjærligheten som har blitt menneske og det er kjærligheten som har gitt sitt liv. Det er vennskapskjærligheten. Og de som trer inn i denne kjærligheten gjennom vennskapet med Jesus, sier Gusa, «*er ikke lenger "af verden". De er excentriske.*»¹³⁰

Kjærligheten i 15:13 rommer altså både symmetrien, fordi den har sitt utgangspunkt i vennskapskjærlighet, og i asymmetrien: «*(...) for at hver den som tror på ham, ikke skal gå fortapt, men ha evig liv.*» (3:16) Gusa skriver videre «*Med Gud som Fader, Jesus som Sønnen, de kristne som barn og indbyrdes brødre og søstre er den (...) asymmetriske familiestruktur blevet lagt til grund for de kristne fællesskaber.*»¹³¹

Samtidighet

Jeg fastslår dermed at samtidigheten mellom symmetri og asymmetri er viktig i vennskapet Jesus inviterer inn i. Så vil jeg påstå at det er denne samtidigheten som gjør det mulig å være i et vennskap hvor man får mer enn man gir. Asymmetrien gir vennskapet «det lille ekstra». Det er dette som gjør det mulig for disiplene å få mer enn de gir: At det er Jesus de er venn med, som er både Gud og menneske.

Spørsmålet må rettes bort fra hva som kom først av lydigheten og vennskapet, og rettes mot åpenbaringen Jesus har gjort. Da blir offeret disiplene må gjøre i vennskapet overskygget av gleden de får ut av vennskapet. Da bærer vennskapet mer preg av den uselviske kjærligheten vi så i antikken: hvor man konkurrerte i å hjelpe hverandre, var mer opptatt av sine venners

¹³⁰ Gusa, 290

¹³¹ Gusa, 290

fortjeneste enn sin egen, hvor delte eiendeler var en frukt av et godt vennskap, ikke til egen nytte og hvor man var villig til å gi sitt liv for sin venn. Samtidig må man ikke glemme at frukten av åpenbaringen er lydighet.

Oppsummering kapittel 4

Jeg påstår i denne oppgaven at vennskap med Jesus gir mer enn det tar, og dette kapittelet har fungert som en spissing av denne påstanden. Jeg startet med å vende tilbake til Eng sin tanke om Jesus som patron. Eng argumenterer godt og troverdig og bilde fungerer som en hjelp til å se viktigheten av lydighet i vennskapet. Videre så jeg på rekkefølgen av lydighet og vennskap. Mer lydighet kan tale for mer asymmetri, og igjen kan man si at det krever mer av disiplene. Når vi leser vers 15:14 kan vi spørre oss om det i det hele tatt er et spørsmål, men ser vi nærmere på det kan konteksten fortelle oss noe viktig i tolkningen av rekkefølgen.

Jesus har fortalt disiplene alt han har hørt av sin Far, han har åpenbart det for dem. Og John Fitzgerald hjelper oss å se at åpenbaringen kan vende spørsmålet til å handle mer om nåde enn om lydighet. Det stemmer at lydighet kommer før vennskap. Men før vennskap kommer åpenbaring. Og dette er nåde. Åpenbaringen er også knyttet til glede. Jeg så også at å tolke teksten med utgangspunkt i patron-klient forhold må gjøres med varsomhet. Disse forholdene hadde flere motiver og kan tolkes på forskjellige måter. Jeg mente en mer nyansert lesning var nyttig, hvor man vektlegger åpenbaringen og en større del av antikke vennskap. Så viste jeg at også Eng sin artikkel har et lignende perspektiv. Og her handler om å motta noe fordelaktig og reagere med takknemlighet.

Etter dette så jeg på spenningen mellom symmetri/asymmetri. Her spurte jeg hvordan det er mulig å være venn med Jesus med asymmetrien som oppstår når vi vet han er både Gud og menneske. Aristoteles sa at jo større ulikhet, desto vanskeligere er det å opprettholde vennskapet, men også at vennskap var mulig på tross av ulikhet. Gusa og Culy har ulike fremgangsmåter for å si at vennskapet i Johannesevangeliet er enhet. Jeg presenterte kort disse to og forsøkte å si at Culy's tanke om et ideelt vennskap kunne overse noen viktige aspekter ved spenningen. Gusta derimot anerkjenner spenningen på en annen måte, han gir plass til asymmetrien. Og her kom jeg til et kjernepunkt i oppgaven: Den kjærligheten jeg møter i vers 15:13 er kjærligheten som har gjort evig liv mulig, som har blitt menneske og som gir sitt liv. Det er vennskapskjærlighet, og den er både symmetrisk og asymmetrisk.

Sammenfatning

Utgangspunktet for denne oppgaven var: Jeg var nysgjerrig på å finne ut hva kjærlighet er og hva vennskap er, i lys av Joh. 15:13 og hvilket konsekvenser dette verset får for Jesu disipler. Det jeg har ønsket å vise er at vennskapet med Jesus krever et offer, men at dette offeret samtidig overskygges av det man får av vennskapet med Jesus. Joh. 15:13 er et knutepunkt: *«Ingen har større kjærlighet enn den som gir sitt liv for vennene sine.»* Verset binder sammen Johannesevangeliet og idealet om å være villig til å dø for sin venn som fantes i antikken.

I Kapittel 1 gjorde jeg rede for vennskap i antikken. I tillegg til idealet om å dø for sin venn fant jeg flere idealer fra vennskap i antikken som sa oss mye spennende om hva et vennskap var, blant annet de dydsbaserte vennskapene. Disse utvidet min forståelse av vennskap i Johannesevangeliet og beriket lesningen.

I kapittel 2 så jeg at offeret vennskapet med Jesus kan kreve, innebar å ta del i kampen mellom lyset og mørket. Både denne kampen og Jesus sin todelte natur, som både Gud og menneske, så vi hadde sitt utgangspunkt i prologen i evangeliet. Når disiplene skal være venner med Jesus må de samtidig være villig til å konfrontere mørket, de onde kreftene i verden, de må sette vennskapet med Jesus foran seg selv og alt dette skal de gjøre gjennom større og mindre offer i form av kjærlighetshandlinger. Summen av disse funnene gjorde det tydelig at som Jesu venner må disiplene ofre noe.

I kapittel 3 skulle jeg vise at det disiplene får av vennskapet overskygger det offeret de må gjøre. At kjærlighetsbudet rettes mot hverandre viste meg at disiplene har behov for å ta imot kjærlighet når de gir kjærlighet. I tillegg så jeg her at det skjer en rollefordeling: Jesus gjør en betraktelig tyngre del av jobben sammenlignet med disiplene. Vennskapet Jesus inviterer disiplene inn i ligner vennskapene i antikken som var dydsbaserte. Vennskapet er preget av intimitet, ærlighet, symmetri og enhet. Når disiplene blir bedt om å være lydige så får de samtidig hjelp av Ånden, som er en trøster, lærer og veileder, og Ånden viderefører vennskapet etter Jesus har dratt. Med andre ord: Offeret disiplene må gjøre overskygges av det de får av vennskapet.

I kapittel 4 spisset jeg påstanden om at vennskapet gir mer enn det tar. Her viste jeg at Jesus er mer enn en patron og at asymmetrien ikke skal unngås. Når Eng bruker bilde på Jesus som Patron gjør han det troverdig, og det hjelper oss til å se hvor viktig lydighet er i vennskapet. Samtidig hjalp Fitzgerald meg å se at selv om lydighet kommer før vennskap, så kommer åpenbaring før lydighet. Det er et vennskap preget av nåde. Etter dette ønsket jeg å vise at

spenningen mellom symmetri og asymmetri sa oss noe viktig om vennskapet. Og jeg forsøkte å vise at det som gjør at disiplene får mer enn de gir i vennskapet med Jesus er samtidigheten av symmetri og asymmetri. Den kjærligheten som vi møter i vers 15:13 er den kjærligheten som har overvunnet døden, som har gjort evig liv mulig og som har gitt sitt liv for sine venner. Det er vennskapskjærligheten i Johannesevangeliet. Jesus har vist at han elsker disiplene sine og denne kjærligheten er disiplene kalt til å ta imot og gi.

Litteratur

Bibler, konkordans, ordbøker:

Beasley-Murray, G. R., John, vol. 36, Word Biblical Commentary (Dallas: Word, Incorporated, 1999) (Fra verktøyet “Logos”)

Bibelen: Den hellige skrift: Det gamle og Det nye testamentet (B11). Det Norske bibelselskap. Oslo: Bibelselskapet.

Brannan, R., (2020). Lexham Research Lexicon of the Greek New Testament: Lexham Research Lexicons (Bellingham, WA: Lexham Press, 2020). (Fra verktøyet “Logos”)

Johannes P. Louw and Eugene Albert Nida, (1996) Greek-English Lexicon of the New Testament: Based on Semantic Domains (New York: United Bible Societies, 1996) (Fra verktøyet “Logos”)

Novum Testamentum Graece. Red., Eberhard and Erwin Nestle, Barbara and Kurt Aland, 28. utg., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012

Bøker, kommentarer, artikler:

Aarflot, C., (2020). *God (in) Acts - The Characterization of God in the Acts of the Apostles*. Pickwick Publications.

Aristoteles, Nikkomaiske etikk (349 f.Kr.). *The Nicomachean Ethics* (H. Rackham, Overs.) 1962 (Opprinnelig utgitt 349 f.Kr.).

Caine, B. (2014). *Friendship : A History*. (1. Utg.). Routledge.

Culy, M. M. (2010). *Echoes of Friendship in the Gospel of John*. Sheffield Phoenix Press.

Eco, U., (1979). *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*. Indiana University Press.

Keener, C. S., (2003). *The Gospel of John, A Commentary*. Baker Academic.

Koester, C., (2008). *The Word of Life: A Theology of John's Gospel*. Wm. B. Eerdmans Publishing Co.

- Konstan, D. (1997). *Friendship in the Classical World*. Cambridge University Press.
- Plutark (100 e.Kr.). *Moralia*. (W. C. Helmbold, Overs.) 1993. (Opprinnelig utgitt 100 e.Kr.).
- Seland, T., (2014) *Paulus i Polis: Paulus' sosiale verden som forståelsesbakgrunn for hans liv og forkynnelse*. Fagbokforlaget.
- Seneca (65 e.Kr.). *Ad Lucilium Epistulae Morales* (R. M. Gummere, Overs.) 1953. (Opprinnelig utgitt 65 e.Kr.).
- Smith, D. E., (2003). *From Symposium to Eucharist: The Banquet in the Early Christian World*. Fortress Press.

Artikler, avhandlinger:

- Eng, D. K., (2021) 'I Call You Friends': Jesus as Patron in John 15. *Themelios*, 2021 46(1), 55-69
- Fitzgerald, J. T. (2007) Christian Friendship: John, Paul, and the Philippians. *Interpretation: A Journal of Bible and Theology*, 2007 61(3), 284-296
- Gusa, A., (2004). *Excentriske venner: om venskabet i Johannesevangeliet* [Doktorgradsvanhandling]. Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet
- Lippitt, J. (2012). Can a Christian Be a Friend? God, Friendship and Love of Neighbor.
- Caluori, D. (2012), *Thinking about Friendship: Historical and Contemporary Philosophical Perspectives* (utg. 2013, s. 180-198). Palgrave Macmillan.